

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1867.

ΤΟΜΟΣ ΙΗ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 418.

ΠΕΡΙ
ΤΟΥ ΝΕΥΡΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
 ΚΑΙ
ΤΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΑΥΤΟΥ.

(Μαθήματα δύο, διδασθέντα ἐν τῷ Ἀθηναίῳ ὑπὸ τοῦ
 ἰατροῦ καὶ καθηγητοῦ Α. ΠΑΛΛΗ.)

Μάθημα Α΄.

ΠΡΟΤΙΘΕΜΕΝΟΣ νὰ ὁμιλήσω περὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ, ἐννοῶ ὅτι ἐξελέξαμην ἀντικείμενον μαθήματος λίαν ἐργῶδες, ἀλλ' ἅμα σπουδαῖον καὶ ὑψηλόν· μακάριος δ' ἂν δυνηθῶ νὰ τὸ καταστήσω εὐληπτον, ποικίλον καὶ τερπνόν. Καὶ τί σπουδαιότερον καὶ ὑψηλότερον τῆς σπουδῆς τῆς φύσεως, ἧς μέρη καὶ ἡμεῖς ἐσμέν; Διὰ τῆς σπουδῆς ταύτης βλέπομεν πανταχοῦ ἐνεργείας, μεταβολὰς, κινήσιν καὶ ζώην· ἀνακαλύπτομεν μυστηριώδεις τινὰς ἀρχεγόνους αἰτίας· ἀλλὰ δι' αὐτῶν ἀνερχόμεθα εἰς τὴν ἐννοίαν ὑπερτάτης αἰτίας· καὶ ἐμπλοεὶ θαυμασμοῦ ὑψούμεθα εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ αἰωνίου κοσμοῦργου. Ἰψοῦντο τῶντι αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς τοῦ Νεύτωνος, ὅταν ὁ μεγαλοφυῆς οὗτος ἀνὴρ προσήλου τὰ βλέμματα ἐπὶ τοῦ στερεώματος· ἐπιπτεν ἡ

σμίλη ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Γαλιηνοῦ ἀνατέμνοντος, καὶ ἐν τῇ ἐκστάσει αὐτοῦ ὁ θαυμασίος οὗτος ἰατρός ἀνεκραύγαζεν, ὅτι δὲν εἶναι ἔργα τύχης, ἀλλὰ πανσόφου δημιουργοῦ. Καὶ οὕτως οἱ φυσιολόγοι, οἱ ἱατροὶ, σπουδάζοντες τὴν φύσιν, μελετῶντες τὰ τε ὀργανικὰ καὶ ἀνόργανα σώματα, παρατηροῦντες τὴν θαυμασίαν τεχνίτιαν, ἣν ἡ φύσις ἀναπτύσσει ἐν τῇ διαπλάσει ἰδίως τῶν ὀργανικῶν ὄντων, διὰ πειραματικῆς ὁδοῦ, διὰ τῆς ἐπαγωγικῆς καλουμένης μεθόδου, ἀνέβησαν ἀπὸ τῆς ὕλης εἰς τὸ αἴθρον ὄν, ἀπὸ τῶν δημιουργημάτων εἰς τὸν δημιουργόν, ἀπὸ τοῦ κόσμου εἰς τὸν Θεόν.

Ἴνα δὲ δώσωμεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ὀφείλομεν νὰ προτάξωμεν ὀλίγα περὶ τῆς συστάσεως τοῦ συστήματος τούτου. Καλοῦσι νευρικὸν σύστημα οἱ φυσιολόγοι τὸν ἐγκέφαλον μετὰ τοῦ νωτιαίου ἤτοι ραχίτου μυελου, τουτέστι τὸν ἐγκεφαλονωτιαῖον ἄξονα, καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐκφυόμενα καὶ ἀνά πᾶν τὸ σῶμα ἡμῶν διαπλανώμενα νεῦρα. Τὰ κλώδια ταῦτα, δι' ὧν ἡ ψυχὴ λαμβάνει τὰς εἰδήσεις καὶ διαβιβάζει τὰς διαταγὰς αὐτῆς, συνίστανται ἐξ ἀοράτων καὶ μόνον διὰ τοῦ μικροσκοπίου ἀνακαλυπτομένων κυλίνδρων· οἱ κύλινδροι δὲ οὗτοι ἔχουσι περιτύλιγμα καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ὕλην τινὰ διαφανῆ, νευρικὸν μυελόν, ἢ ἐντερῶν κλωόμενον, ἐν δὲ τῷ κέντρῳ μίαν ἴνα, ἐμ-

φαίνουσιν, ως είπειν, τὸ σύρμα τοῦ καλωδίου. Τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ ἀκτάλητος λεπτότης τῶν νευρικών κυλίνδρων, ὥστε τὰ τοῦ δέρματος νεῦρα υπολογίζοντες οἱ φυσιολόγοι, εὐρίσκουσιν, ὅτι ἐν μιᾷ μόνῃ γραμμῇ συμπεριλαμβάνονται ἐπέκεινα τῶν διακοσίων ἐὰν δὲ προσθέσωμεν καὶ τὰς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ σώματος διαπλανωμένας ἴνας, δυσκόλως κακτανούμεν τὴν ἀφάνταστον λεπτότητα αὐτῶν. Πληθὺς ἰνῶν ἀποτελεῖ τὸν νευρικὸν κορμόν· ἐκφύονται δὲ τοιοῦτοι, τριάκοντα καὶ μία σύζυγι ἐκ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ καὶ δώδεκα ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου· καὶ αἱ μὲν ἐκ τοῦ ὀπισθίου μέρους τοῦ νωτιαίου ἐκφύονται νευρικαὶ ρίζαι περιέχουσι αἰσθητήριους ἴνας, αἱ δὲ ἐκ τοῦ ἐμπροσθίου κινητήριους· ἡ ἀνακάλυψις αὐτῆ ἔγεινε πρῶτὸ τοῦ μεγάλου τῆς ἡμετέρας ἀρχαίου-τητος Ἰατροῦ, Ἑρκιστράτου τοῦ ἐκ τῆς νήσου Κέως· ἀποδίδεται δὲ εἰς τὸν διὰ πολλῶν πειραμάτων ἀποδείξαντα τοῦτο Ἄγγλον φυσιολόγον Κάρολον Bell.

Ὁ δὲ νωτιαῖος μυελός, ἐν τῷ ὑπὸ τῶν σπονδύλων ἀποτελουμένῳ σωλῆνι περιεχόμενος, σύγκεται ἐκ μιᾶς οὐσίας λευκῆς, συνισταμένης ἐκ νευρικών ἰνῶν καὶ μιᾶς φαιᾶς ἐν τῷ κέντρῳ περιεχούσης τὰ νευρικὰ κύτταρα καλούμενα· ὁ δὲ ἐν τῷ κρανίῳ ἐγκέφαλος σύγκεται ἐπίσης ἐκ τῶν δύο εἰρημένων οὐσιῶν· διακρίνουσι δὲ διάφορα τοῦ ἐγκεφάλου μέρη δι' ὀνομάτων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γελοῖον καὶ οὐδὲν σημαίνοντων, οἷα τὸ κέρασ τοῦ Ἄμμωνος, οἱ πόδες τῆς Ἴπποκάμπης, ἡ γέφυρα τοῦ Βαρολίου καὶ τὰ παραπλήσια.

Αἱ ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων γενόμεναι ἐντυπώσεις εἰς τὰ αἰσθητήρια ἡμῶν, τουτέστιν εἰς τὰ τῆς ἀφῆς, τῆς ὄρασεως, τῆς ἀκοῆς, τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῆς γεύσεως, διοχετεύονται διὰ τῶν αἰσθητηρίων νεύρων κυρίως εἰς τὸν ἐγκέφαλον, τὸ κύριον ὄργανον τῆς ψυχῆς· καὶ ἀποτελεῖται οὕτως ἡ αἴσθησις, τουτέστιν ἡ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς κοινωνία πρὸς τὰ ἐκτὸς, ὡς ὀρίζει αὐτὴν ὁ Πλάτων· ἡ δὲ βούλησις διὰ τῶν κινητηρίων νεύρων ἐνεργεῖ τὰς κινήσεις τοῦ σώματος ἡμῶν· εἰς τρόπον ὥστε τὰ μὲν αἰσθητήρια μᾶς χρησιμεύουσιν εἰς τὴν κεντροβόλον ἐνέργειαν, τὰ δὲ κινητήρια εἰς τὴν κεντροφυγίαν. Ὅτι δὲ τὰ νεῦρα εἰσὶν οἱ ὄχαιοι, ὡς είπειν, τῶν ἐνεργειῶν τούτων, ἀποδείκνυται ἐναργῶς ἐκ τῆς παραλύσεως τῆς αἰσθήσεως ἢ τῆς κινήσεως διὰ τῆς πίεσεως ἢ τομῆς τῶν ἀρμολίων νεύρων. Τὰ νεῦρα, ἄρα, ὡς ἐρέθη, εἰσὶ τὰ καλώδια, δι' ὧν ἡ ψυχὴ λαμβάνει τὰς εἰδήσεις καὶ πέμπει τὰς διαταγὰς αὐτῆς. Ἰπέθεσαν τῶνόντι τινὲς, ὅτι αἱ νευρικαὶ ἴνες εἰσὶν ἀληθῶς σύρματα, τὸν ἠλεκτρικὸν διαβιβάζοντα· ἀλλὰ σαφῶς ἀπεδείχθη, ὅτι τὸ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα διέρχεται καὶ διὰ τοῦ τμηθέντος νεύρου καὶ γεννᾷ τὴν συστολὴν τῶν μυῶν, ἐνῶ ἡ τῆς βουλήσεως ἐνέργεια

ἐμποδίζεται ἐκ τῆς διαίρεσεως τῆς τοῦ νεύρου. Τελευταῖον ἀπεδείχθη διὰ τῶν θυμασιῶν πειραμάτων τῶν περιωνύμων φυσιολόγων Γερμανῶν Helmolzt καὶ Valentin, ὅτι ἡ νευρική δύναμις, ὅ ἐστι τὸ νευρικὸν ρευστόν, ἢ ἀλλίον εἶπειν τὸ ψυχικὸν πνεῦμα, ὡς τὸ ὠνόμασεν ὁ Ἀναξίμενης, κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν ἐπιστημονικὴν εὐκλειαν, διατρέχει μόνον τριάκοντα δύο μέτρα εἰς ἐν δεύτερον λεπτόν, ἐνῶ τὸ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα διατρέχει 500,000 χιλόμετρα.

Ἐνεκεν δὲ τῆς ἀκατανοήτου ταύτης τῆς τῶν νευρικών ἰνῶν λεπτότητος, πᾶν τὸ τοῦ σώματος ἡμῶν δέρμα κατακλύζεται, ὡς είπειν, οὕτως, ὥστε ὅπου ἂν θιζώμεν αἰσθανόμεθα, τιθέμεθα δηλαδὴ εἰς κοινωνίαν πρὸς τὰ ἐκτὸς. Οὐδὲν τῶνόντι τῆς ἐπιδερμίδος μέρος μένει ἀναφές· τὸ δὲ διεχὲς τῶν νευρικών ἰνῶν, τὸ ἀσύγχιστον αὐτῶν χάριν τοῦ περινεύρου, ἦτοι τοῦ περικλύμματος, καθαρῶς τὴν διάκρισιν ἐν ἡμῖν τῶν ψυχομένων μερῶν τοῦ σώματος παράγει· ἄλλως ἠθέλωμεν συγγεῖν ἐν μέρος τοῦ σώματος ἡμῶν πρὸς ἄλλο, ἠθέλωμεν φανταζέσθαι ὅτι ὁ ἀντίχειρ ἰθίγεται ἀντὶ τοῦ λιχανοῦ.

Χάριν τῶν αἰσθητηρίων νεύρων αἰσθανόμεθα τὸ ἄλγος τουτέστι τὸν πόνον, τὸν ἀγρυπνον αὐτὸν φρουρὸν τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως· ἄνευ τοῦ πόνου, τοῦ εὐεργετήματος τούτου τῆς θείας προνοίας, ἠθελον καταστρέφεσθαι ἐν ἀγνοίᾳ ἡμῶν τὰ μέλη μας· οὕτως ὅταν ὑπερβολικὸν ψυχὸς ἀμβλύνη τὴν αἴσθησιν μάλιστα τῶν ἄκρων, σφαιροῦνται τὰ μέρη ταῦτα ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, ὑπερ σφαιροῦνται πολλὰς εἰς τὰ ὑπερβόρεια κλίματα· ἡ θεία πρόνοια, ἦτις τὸ ἄλγος ἡμῶν παρέσχε, τὸ διένειμε καὶ εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἐπιτυχάνη τοῦ σκοποῦ τῆς ἡμετέρας συντηρήσεως, χωρὶς δὲ νὰ γίνῃται πρόξενον βασάνου, ἐνθα ἀνάγκη δὲν ὑπάρχει. Αἱ αἰσθητήριαι νευρικαὶ ἴνες διανεμονται κυρίως εἰς τὰ δέρμα, ὀλίγα δὲ διαπλανῶνται εἰς τοὺς μῦς, τοὺς τένοντας, τοὺς συνδέσμους καὶ τὰ λοιπὰ ὑποδέρια μέρη. Τὸ δέρμα εἶναι τὸ προπύργιον ἡμῶν· ὅθεν ἐν αὐτῷ ἔθεσεν ἡ θεία πρόνοια μεγίστην καὶ ἰδιάζουσαν αἴσθησιν. τοσοῦτον πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, ὅσον ἵνα μᾶς ἀναγγεῖλη πᾶσαν ἀπόπειραν, γενομένην πρὸς βλάβην τῶν παρ' αὐτοῦ καλυπτομένων σαρκῶν. Ἐκ τῶν ὀλίγων αἰσθητηρίων ἰνῶν, τῶν διανεμομένων εἰς τὰς σάρκας, ἐννοεῖται ὅτι ἡ αἴσθησις αὐτῶν καθίσταται ἐλαχίστη· ἡ τομὴ τῶνόντι τένοντός τινος δὲν παράγει τὸ ἐλάχιστον ἄλγος· ἐν ταῖς χειρουργικαῖς ἐγχειρήσεσιν, ὁ ἐγχειριζόμενος αἰσθάνεται πολλὸν τὸν πόνον κατὰ τὴν τομὴν τοῦ δερματός, ἐλάχιστον δὲ ἢ καὶ οὐδὲνα κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν ὑποκειμένων σαρκῶν· καὶ οὕτως ἡ θεία πρόνοια μᾶς ἀπήλλαξε τοῦ ἄνευ ἀνάγκης ἐσωτερικοῦ ἄλγους· ἐὰν διενέμετο

ἢ αὐτὴ ποσότης τῶν αἰσθητηρίων νευρικών ἰνῶν καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τὸ δέρμα σάρκας, πᾶσα κίνησις, πᾶσα στροφή, καὶ ἡ ἐλαχίστη πίεσις τοῦ σώματος ἡμῶν ἠθελον προξενεῖ ὀδύνην. Ἀλλ' ἐὰν ἀπλή τομὴ τῶν εἰρημένων σαρκῶν δὲν παράγῃ πόνον, οὐχ ἦττον πᾶσα βιαία καὶ ἀπότομος διάταξις αὐτῶν γεννᾷ οὐ μικρὰν εὐαισθησίαν, καὶ ὀδηγοῦμεθα οὕτω νὰ ἀποφύγωμεν ἀποτόμους στροφὰς καὶ πηδήματα ἐξ ὕψους, ἅτινα διασειόντα τὰ ὄργανα ἡμῶν, ἠθελον προξενήσῃ ρήξεις καὶ ἄλλας σπουδαίας βλάβας, καταστρεπτικὰς τῆς υγείας ἢ καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν. Αἱ ὀλίγα αἰσθητήρια ἴνες, διασκορπιζόμεναι εἰς τοὺς μῦς, παράγουσι τὴν μυώδη αἴσθησιν, ἀναγκάζον ἵνα ἐννοήσωμεν τὸ βάρος ἄλλοτρίου σώματος· διὰ τῆς παραλύσεως τῶνόντι τῆς μυώδους ταύτης αἰσθήσεως ἠθελον πέσει τὸ βασταζόμενον ὑπὸ τῆς χειρὸς μας σῶμα, ἐὰν ἡ βούλησις μὴ ὠδηγεῖτο ὑπὸ τῆς ὄρασεως. Ἐπίσης χάριν τῶν ὀλίγων τούτων αἰσθητηρίων ἰνῶν, ἡ πίεσις μέλους τινὸς τοῦ σώματος ἡμῶν δὲν γεννᾷ μὲν ἄλγος, ἀλλὰ τὴν καλουμένην αἰμωδίαν, ἦτις μᾶς ὑποχρεοῖ νὰ μεταβάλωμεν θέσιν, ἵνα μὴ ἡ διακοπὴ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος προξενήσῃ γάγγραιναν· τὸ δὲ περιεργον εἶναι, ὅτι πρὸς ἀποφυγὴν τοιαύτης βλάβης καὶ ἐν καιρῷ ὕπνου μεταβάλλομεν θέσιν ἄνευ συνειδήσεως τῆς στροφῆς ταύτης, καὶ χωρὶς νὰ ἐξυπνήσωμεν. Ἡ θεία πρόνοια διέθεσεν οὕτω πως τὴν ἐνέργειαν τῶν νεύρων, ὥστε νὰ γίνηται ἀνάγκασις ἢ καλινδρομήσις ἐκ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ καὶ νὰ ἀποτελεῖται ἡ ἀναγκαία κίνησις, χωρὶς νὰ διοχετεύηται εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἢ ἐντύπωσις ὥστε νὰ διακόπτηται ὁ ὕπνος ἡμῶν. Εἰς δὲ τὰ μέρη, ἐνθα ἀνάγκη πλείονος προφυλάξεως ὑπάρχει, ἡ θεία πρόνοια κατέστησε τὴν αἴσθησιν οὐ μόνον ἐντονωτέραν, ἀλλὰ παρακολουθουμένην καὶ ὑπὸ οὐσιώδους κινήσεως, ἄνευ τῆς βουλήσεως ἡμῶν· συστέλλεται οὕτως ἡ κόρη τοῦ ὀφθαλμοῦ, ὁσάκις ἀπλετον φῶς δύναται νὰ ἀμβλύνη τὴν αἴσθησιν καὶ νὰ βλάψῃ αὐτὴν· συντεινομεν ὁμοίως τὰς ὀφρὺς ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ λόγου τῆς πράξεως ταύτης ὕπως ἐμποδίσωμεν τὴν ἀθρόαν εἰσβολὴν τοῦ φωτός. Αἱ ὀφρὺς χρησιμεύουσι πρὸς τούτους, ἵνα μὴ βλάβηται ὁ ὀφθαλμὸς ὑπὸ τοῦ ἰδρώτος. « Ὄφρῦσί τε ἀπογεισώσαι τὰ ὑπὲρ τῶν ὀμμάτων, ὡς μηδ' ὁ ἐκ τῆς κεφαλῆς ἰδρὸς κακουργῆ, » ἔλεγεν ὁ Σωκράτης εἰς τὸν περὶ τῆς θείας προνοίας ἀμφιβάλλοντα Ἀριστόδημον. Γεννᾷται ἐπίσης ὁ σκαρδαμυγμὸς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀκουσίως, ὅπως καθαρῆσθαι οὗτος ὑπὸ τῶν ἄλλοτριῶν ἐρεθιστικῶν σωματίων. Ὡσαύτως, ὅταν μόνον τι ἐρεθίσῃ τοὺς ῥόθωνας, συστέλλονται ἀποτόμως οἱ πλευρικοὶ μῦς καὶ τὸ διάφραγμα, καὶ ἀποτελεῖται οὕτως ἀθρόα ἐκπνοή, γεννᾷται δηλαδὴ ὁ πταρμὸς, δι' οὗ ἀποπέμπεται τὸ λυποῦν τοὺς ῥόθωνας μόνον. Ἡ ἀνα-

πνοὴ ἡμῶν εἶναι καὶ ἀνεξάρτητος τῆς βουλήσεως ἡμῶν καὶ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς· ὁ δὲ ἀὴρ εἰσέρχεται καὶ ἐξέρχεται ἀνεπαισθήτως, εἰσπνέομεν ἄνευ τινὸς ἐνοχλήσεως· ἀλλὰ τοιαύτην κατέστησεν ἡ θεία πρόνοια τὴν αἴσθησιν τῶν χειλέων τῆς ὀπῆς, ἐν ἣ εἰσέρχεται ὁ ἀὴρ, δηλαδὴ τῆς γλωττίδος καλουμένης, ὥστε, ἅμα εἰσφρήσῃ ἄλλοτρίον τι μόνον, συμβαίνει ἐν τῷ ἅμα ἀθρόα ἐκπνοὴ καὶ ἀπότομος καὶ ταχεῖς συστολὴ τῶν μυῶδων ἰνῶν τῆς τραχείας ἀρτηρίας, ἐπέρχεται ἡ καλουμένη βλῆξ, δι' ἣς ἀποπέμπεται τὸ ἄλλοτρίον μόνον, τὸ δυνάμενον νὰ γεννήσῃ τὴν ἀσφυξίαν καὶ τὸν θάνατον. Καὶ ἐνταῦθα παρατηρεῖται μὲν ἐπιτεταμένη ἡ αἴσθησις διὰ τὸν εἰρημένον σκοπόν, ἀλλαχοῦ δὲ μεταβεβλημένη, ἀλλαχοῦ δὲ ὅλως ἀμβλεῖται ἢ καὶ ἐξλειπημένη· ἀλλοῖα εἶναι ἡ αἴσθησις τοῦ ὀπτικοῦ νεύρου καὶ ἀκουστικοῦ, διότι τὸ μὲν, πληττόμενον παράγει τὴν αἴσθησιν τῆς λάμψεως, τὸ δὲ, τὸν τοῦ ἤχου. Εἰς τὴν βίασιν τῆς γλώσσης ἐθεσεν ἡ θεία πρόνοια τὸ νεῦρον τῆς γεύσεως, τὸ γλωσσοφαρυγγαῖον καλούμενον, ἵνα ἀντιλαμβάνομεθα τῶν γευστικῶν ποιότητων, τοῦ γλυκέως ἢ τοῦ πικροῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἄκρας διήκει νεῦρον λίαν εὐαίσθητον, διότι ἀνάγκη πρότερον νὰ μάθωμεν, ἐὰν ἦναι θερμὸν ἢ ψυχρὸν, σκληρὸν ἢ ἀπαλὸν τὸ εἰσερχόμενον ἐν τῷ στόματι βρῶμα.

Σπουδαιότατα δὲ ὄργανα, οἷα ὁ ἐγκέφαλος καὶ ἡ καρδία, ὅπως δήποτε ἐρεθιζόμενα, δὲν προξενουσιν ἡμῖν ἄλγος. Τὸ πρῶτον πείραμα, δι' οὗ ἀπεδείχθη ὅτι ἡ καρδία εἶναι ἀναίσθητος, ἔγεινεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Καρόλου τοῦ Α', ὑπὸ τοῦ ἀνακαλύψαντος τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος Harvey. Ἠρέθισεν οὗτος τὴν καρδίαν μηχανικῶς τινὸς τῶν μεγιστάνων ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Montgomery, φέροντος σύριγγα κατὰ τὴν καρδιακὴν χώραν, ὁ δὲ πάσχων οὐδόλως ἠσθάνθη τὴν κέντησιν· οὐδεμίαν ἀληθῶς ὑπάρχει ἀνάγκη τοιαύτης αἰσθήσεως. Οὐχ ἦττον ἡ καρδία ταρτάτεται, πάλαι, ἄλλεται ὑπὸ τῶν ἠθικῶν ἐρεθισμῶν, ὑπὸ τῶν ψυχικῶν παθῶν καὶ αἰσθημάτων· αἰσθανόμεθα συστολὴν καὶ σύσφιγγιν ἐν ταῖς λύπαις καὶ ἀνίαις, παλμὸν ἐκ τοῦ φόβου κτλ.

Ἰπάρχει δὲ καὶ αἴσθησις, ἐσωτερικὴ καλουμένη, διενεργουμένη δὲ διὰ τοῦ νεύρου τοῦ μεγάλου συμπαθητικοῦ. Ἐν τῷ νεύρῳ τούτῳ, ἐκπερωθεν τῆς σπονδυλικῆς στήλης, ἐν εἴδει ἀλύτῳ διὰ τινῶν ὄζων ἢ γαγγλίων καλουμένων συνδεομένου, ἐδρεύουσιν αἱ αἰσθήσεις τῆς πείνης, τοῦ δίψους καὶ τῶν ἄλλων ὀρεξέων καὶ ἀναγκῶν, ὅς ἡ θεία πρόνοια ἐνεκατέστησε πρὸς τὴν συντήρησιν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ εἴδους, καὶ ἡμῶν καὶ τῶν λοιπῶν ζώων. Τινὲς τῶν φυσιολόγων ἐνόμισαν, ὅτι ἡ πείνα ἀναγγέλλεται ἡμῖν διὰ αἰσθητηρίων νεύρων· ἀλλ' ὁ φυσιολόγος Longuet διὰ πειραμάτων ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ τομὴ τοῦ γευ-

στικού νεύρου του γλωσσοφρυγγαίου δηλαδή, κωλύει και του πνευμονογαστρικού δεν μηδενίζουσι: την πείναν του ζώου του εις το πείραγμα του υποβληθέντος. Αί εκκρίσεις, αί διακρίσεις, ή αφομοιώσεις, αί επανορθώσεις επομένως λελυμένων ιστών του σώματος ήμων διενεργούνται δια της νευρικής δυνάμεως του νεύρου τούτου, του πολλαχού αισθητηρίους ίνας παραλαμβάνοντος. Είς τα ζώα μάλιστα της κατωτάτης τάξεως, εις τα ασπόνδυλα και ιδίως εις τους σκώληκας, εν τῷ νεύρῳ τούτῳ έναποταμιεύεται πᾶσα ή ζωή. Είς πᾶν τεμάχιον σκώληκος έναπομένει ἀκεραία, ὡς εἶπεν, ή ζωτικὴ δύναμις, εις τρόπον ὥστε εις τὸ ἀποκτηθὲν μέρος του σκώληκος γεννᾶται και κεφαλή και οὐρά. Ὁ ἄγγλος φυσιολόγος Bonnet ἔτεμεν εὐλὴν τινα (μικρὸν σκώληκα, πηδοῦλι), εις δύο τεμάχια, και ἕκαστον τεμάχιον ἀπετέλεσε νέον σκώληκα' ἐπανελάθεν ὀκτάκις τὴν τομὴν και ἐμορφώθησαν ὀκτῶ εὐλαί. Η ταχὺ και εὐκολος πολλαπλασίασις τῶν σκώληκων εἶναι θαυμαστὸν ἔργον τῆς θείας προνοίας. Οἱ σκώληκες ὑπορρύττοντες τὴν γῆν, καθίστησιν αὐτὴν σπογγώδη και ἐλαφράν' ἄλλως ἤθελε μείνει ξηρὰ και σκληρὰ και ἐπομένως ἀνήρωτος και ἀγεώργητος, και οὔτε φυτὰ οὔτε ζῶα ἤθελον ἀναγγέλλει τὴν μεγαλοργίαν του Ὑψίστου. Τοιαύτη εἶναι ή πλαστικὴ δύναμις, ή εις τὸ νεῦρον τουτο ἐμπνευσθεῖσα, ὥστε τινὲς τροφικὸν ή πλαστικὸν νεῦρον ἐκάλεσαν αὐτὸ νομίζουσι δὲ τινες τῶν φυσιολόγων, ὅτι οἱ σκώληκες τεμνόμενοι οὐδένα αἰσθάνονται πόνον, ὅπερ ἔτι μᾶλλον πρέπει νὰ θαυμάσωμεν.

Αὐξάνει δὲ ή αἰσθησις κατὰ λόγον τῆς ἀναπτύξεως ἐπὶ τὸ τελειότερον τῶν ὀργανικῶν ὄντων, ὀξύνεται δὲ ή ἀμβλύνεται ή αἰσθησις ἐκ διαφόρων περιστάσεων. Οἱ Ἄραβες και ἄλλοι λαοὶ τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν ὑφίστανται τὰς χειρουργικὰς ἐγχειρήσεις εὐκολώτερον ἡμῶν, αἰσθανόμενοι ὀλιγώτερον τὸ ἐκ τῆς τομῆς ἄλγος. Ἄλλοτε ἠθικόν τι αἰσθημα λίαν ἐντεταμένον ἀμβλύνει τὴν αἰσθησιν τῆς ἀφῆς. Ὁ Mutzio Scevola ἐνώπιον του βασιλέως τῶν Τυρρηνῶν Porsena ἔθετε τὴν χεῖρα ἐν τῇ πυρᾷ, και μὴ ἀποσύρων αὐτὴν ἐδείκνυε τὴν ἀνδρίαν και κερτερίαν τῶν Ῥωμαίων' τὸ αἰσθημα τῆς φιλοπατρίας και τῆς βωμακτικῆς δόξης ἀπεσβόθησε τὸ ἄλγος.

Ὁ ἐρεθισμὸς, ἥτοι ή κέντησις ή γιγνομένη εις τὰς αἰσθητηρίους ίνας, τὰς συνδεδεμένας μετὰ τῶν ἰνῶν του πλαστικού νεύρου, προκαλεῖ τὴν ἀνάπτυξιν και αὐξήσιν τῶν μερῶν, ἔνθα ή κέντησις ἐνεργεῖται. Οὕτω δια τῆς κινήσεως και γυμνάσεως και ἐν γένει δια τῆς σωμαστικής οἱ μῦς ἐπαίρονται και ἀναπτύσσονται, ὡς συμβαίνει εις τοὺς ἀθλητάς' ή γύμνασις ἐπίσης τῶν λοιπῶν αἰσθητηρίων αὐξάνει τὴν δυνάμιν αὐτῶν. Οἱ Κάρφοι ἔχουσιν ἐξαισίαν ἀκοὴν και

ὄσφρησιν ὡσαύτως ἐν Ἀμερικῇ φυλὴ τις ἀκοῦει μίαν ὥραν μακρὰν, ἐπιτυχοῦσα τῆς ιδιότητος ταύτης χάριν τῶν ἰδιαιτέρων ἀσχολιῶν και του βίου αὐτῆς. Ἐκ τούτων και πολλῶν ἄλλων, ὡς ῥηθήσεται, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ή μορφή του σώματος δύναται νὰ παραλάττη κατὰ λόγον τῆς ὑπερκεντήσεως του δεινὸς ή δεινὸς ὀργάνου ή μέλους.

Ἐνθυμεῖται τὸ νοῆμον ἀκροατήριον, ὅτι πρὸ τεσσάρων περίπου μηνῶν ἀπὸ του βήματος τούτου ὁ ἡμέτερος περὶ τὴν φιλοσοφίαν δεινὸς Κύριος Βράτλας ἐστήριξε φιλοσοφικῶς, ὅτι τὸ ὄν και τὸ ὑπέρροχον ὄν σύγκριται κυρίως ἐκ τῆς ὑποστάσεως και τῆς μορφῆς' ἐκ τῶν ἠδὴ εἰρημένων ἕκαστος ἐννοεῖ, ὅτι και ἡμεῖς φυσιολογικῶς δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν, ὅτι ή ὑπόστασις ἐγκριεται ἐν τῷ νευρικῷ συστήματι, ή δὲ μορφή μεταβάλλεται, ἀναλόγως τῆς ἐπιτάσεως ή ταπεινώσεως τῆς νευρικής δυνάμεως. Ἰνα καταστήσωμεν ἔτι σαφεστέραν τὴν φιλοσοφικὴν ταύτην ἐννοιαν, ὀφείλομεν νὰ ποιήσωμεν μικρὰν ἐκδρομὴν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῆς φυσικῆς ἱστορίας.

Η θεία πρόνοια ἔθεσε νόμους, δι' ὧν διέπεται τὸ πᾶν' δια του νόμου τῆς ἔλξεως, τῆς κεντρομόλου και κεντρόφυγος δυνάμεως, ή γῆ περιστρέφεται περὶ τὸν ἥλιον, και ή σελήνη περὶ τὴν γῆν. Ὡσαύτως μεταξὺ τῶν νόμων, δι' ὧν διέπεται τὸ ζωικὸν βασίλειον, ὑπάρχει ὁ νόμος τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς. Δια του νόμου τούτου τὰ μὲν χρήσιμα τῶν ὀργάνων, δι' ὧν τὰ ζῶα ἀντέχουσιν εις τὰς ἐξωτερικὰς ἐνεργείας, και κατὰ τὴν πορείαν τῶν αἰώνων, κεντούμενα και ἐρεθίζόμενα τὰ ὀργανα ταῦτα, ἀναπτύσσονται και κρατύνονται, τὰ δὲ μὴ χρήσιμα ἐκσθενοῦσιν και εις ἀτροφίαν περιπίπτουσιν. Ὀλίγα παραδείγματα ἀρκουσι πρὸς στερέωσιν τῶν εἰρημένων. Τὸ ὄρνειον ὁ δρυοκολάπτης, ἵνα τραφῇ και ζήσῃ, εἶχεν ἀνάγκην νὰ εἰσάγῃ τὴν γλωσσὴν ἐντὸς τῶν σχισμάτων τῶν δρυῶν και ἄλλων δένδρων, ὅπως ἀγρεύῃ μικροὺς σκώληκας' δια τῆς ἐνεργείας ταύτης ή γλωσσῆς αὐτου ἀνεπτύχθη, δια δὲ του νόμου τῆς φυσικῆς κληρονομίας, μετοχτευομένη και ἀναπτυσσομένη ἐνεκεν τῆς ἀνάγκης, κατέστη τέλοσ μακρὰ και εὐκμπτος' και ἰδοὺ πῶς τὸ χρήσιμον τουτο ὄργανον εις τὸ ὄρνειον τουτο ἔγεινε τοιοῦτον. Τουτ' αὐτὸ συνέβη εις τὸ βάμφος του σκολόπακος' εἶχεν ἀνάγκην νὰ εἰσάγῃ αὐτὸ ἐν τῇ γῇ, ἵνα ἀγρεύῃ σκώληκας, ὅθεν τὸ βάμφος ἔγεινε ὀξὺ και μακρὸν, και οὕτω καθεξῆς. Ἀπεναντίας ὁ κάρκας, ὁ ζῶν ἐν τοῖς σπηλαίοις του Kentucky και τῆς Corneolle ἐν βουθατῶ σκῶτει, δὲν εἶχεν ἀνάγκην τῆς ὀράσεως, ἀπώλεσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτου και ἔμεινε μόνον ὁ μίσχος αὐτῶν, κατεστράφη δηλαδή τὸ τηλεσκόπιον και οἱ ὕλοι αὐτου και ἔμεινε τὸ στήριγμα, ὡς ἐκφράζεται εὐφύης φυσιοδίφης' ἀλλ' ἐντούτοις ἀνεπτύχθη-

σαν αί κεραῖα, (les antenes) και αί χηλαί, αἰτινὲς εἰσι χρήσιμοι αὐτῷ ζῶντι ἐν τῷ σκῶτει. Εἶδος μὲν Neotoma παρὰ τῶν φυσιοδίφῶν καλούμενος, ζῶν ἐπίσης ἐν τῷ σκῶτει διετήρησε μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀλλὰ δὲν βλέπει, διότι τὸ ὀπτικὸν νεῦρον, μὴ κεντούμενον ὑπὸ του φωτός, περιήλθεν εις ἀτονίαν' ἐτήρησαν τὸ ζῶον τουτο ἐπὶ δύο μῆνας εις φωτεινὸν μέρος, και ή ὄρασις ἐπανεῆλθε, του ὀπτικού νεύρου ἀναλαθόντος τὴν δυνάμιν αὐτου δια τῆς του φωτός κεντήσεως. Ὑπάρχουν και ἄλλα ζῶακόμματα ή κάλλιον εἶπεν τυφλά, διότι ζῶσιν ἐν τῷ σκῶτει' τοιαῦτά εἰσι τὰ ἔντομα, ή βαθυσκία, τὸ ἀνόφθαλμον, τοιοῦτος εἶναι ὁ ἰχθύς, ὁ ὑπὸ του περιωνόμου Agassiz ἀμβλύοψις κληθεῖς, ὁ ὄφις πρωτεύς κτλ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται, ὅτι ή τροπολογία τῆς μορφῆς τῶν ζῶων, κατὰ τὴν πορείαν τῶν αἰώνων, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐντάσεως ή ταπεινώσεως τῆς νευρικής δυνάμεως τῶν διαφόρων ὀργάνων. Ὅθεν ἔπεται, ὅτι ή ὑπόστασις εἶναι αὐτὴ ή νευρικὴ δύναμις.

Ἐκ του νευρικού συστήματος του γαγγλιώδους καλούμενου ή και συμπαθητικού, ἀπορρέουσιν αί ὀρμεμφυτικαὶ δυνάμεις' αί κλίσεις και ὀρέξεις γεννῶνται ἐξ ὀργανικῶν ἀναγκῶν. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ὀρμεμφυτα ὡς τὰ ζῶα, τὸ ἀρτιγενὲς ἀρπάζει τὴν θηλὴν και θηλάζει, κινεῖται, δηλαδή, ὑπὸ τυφλῆς ὀρμῆς, ὑπὸ ἀσκέπτου κλίσεως, ἥτις τὸ ὀδηγεῖ εις τὴν πρᾶξιν ταύτην, χωρὶς νὰ ἐννοῇ οὔτε τὸν σκοπὸν οὔτε τὴν ὀφέλειαν. Καί εις μὲν τὸν ἄνθρωπον τὰ ὀρμεμφυτα, προοίους τῆς ἠλικίας και κατὰ λόγον τῆς αὐξήσεως τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, μεταβάλλονται εις αἰσθηματά' εις δὲ τὰ ζῶα τῆς κατωτάτης τάξεως και μάλιστα εις τὰ ασπόνδυλα, τὰ ὀρμεμφυτά εἰσι λίαν ἐντεταμένα, και τοιαῦτα ὥστε ἐκπλήττουσιν ἡμᾶς, και γεννῶσι τὴν ἰδέαν, ὅτι εἰσι λογικαὶ πράξεις και οὐχὶ αὐτοματισμοὶ ἀπλοῖ λογικῶν πράξεων' ή θεία πρόνοια ἐνέπνευσε ταῦτα πρὸς συντήρησιν του τε ἀτόμου και διατήρησιν του εἶδους. Η ἐντομολογία και ὀρνιθολογία βρούσι παραδειγμάτων λίαν περιέργων' ὅπως δὲ διαποικίλωμεν τὸ μάθημα τουτο, ἀναφέρομεν ὀλίγα τινά. Τῶν μελισσῶν ή κοινωνία παρίστησι τοσαύτας πράξεις και ἐνεργείας, ὥστε ἐκ πρώτης ὄψεως ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ, ὅτι πρόκειται περὶ πράξεων ὑπὸ του λόγου διευθυνομένων, και οὐχὶ ἀλόγως και αὐτομάτως γινομένων. Τὸ σύνταγμα τῆς πολιτείας και κοινωνίας ἐνὸς σίμβλου μελισσῶν, ἔλεγε πέρυσι ὁ Sanson, εις ἐκ τῶν σοφωτέρων ἱατρῶν τῆς Γαλλίας, δύναται κατὰ τι νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον πρὸς ὀργανισμόν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν' διότι πραγματοποιεῖ τὴν τάξιν ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ. Θανατώνουν αί μέλισσαι, ὡς ἐν παραδείγματι, τοὺς τα-

ραξίας και κηφῆνας και θέλοντας νὰ ζῶσι δια του ἰδρωτός τῶν ἐργατικῶν τάξεων τῆς κοινωνίας' και ἄλλα τοιαῦτα διαπράττουσιν, ἕτινα χάριν συντομίας παραλείπομεν. Ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ σιωπήσω πρᾶξιν λογικωτάτην, ἥτις τὸ κατ' ἐμὲ δὲν εἶναι ἐπισημῆς ἀπλοῦς αὐτοματισμὸς' ὅταν εἰσβάλῃ ἐν τῷ σίμβλῳ ἔντομόν τι μέγα σχετικῶς πρὸς τὴν μέλισσαν, οἷος ὁ γυμνὸς κοχλίας, ἐκ τῆς τάξεως και οὗτος τῶν γαστεροπόδων καλούμενων, ἐπιπίπτουσιν αί μέλισσαι κατὰ του ἔχθρου τουτου και δια τῶν κέντρων τῶν τὸν φονεύουσιν' ἀλλὰ μὴ δυνάμεναι νὰ ἐκβάλωσιν αὐτὸν ἐκ του σίμβλου, ἔνεκεν του ὄγκου, ἀπέρχονται εις τοὺς λειμῶνας, συλλέγουσι βρυνιώδεις ὕλας, τὴν πρόπολιν καλουμένην, ἐκ τῶν φυτῶν, ταριχεύουσι τὸν νεκρὸν, και οὕτως ἀποφύγουσι τύφον, χολέραν, ή ἄλλον λοιμὸν, δυνάμενον νὰ ἐνσκήψῃ ἐκ τῆς σήψεως αὐτου. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐταρίχευον τοὺς νεκροὺς τῶν ἀνθρώπων και τῶν ζῶων πολλακίς αὐτῶν, περιεποιούνοτο τοὺς νεκροὺς, λέγει εὐφύως ὁ συνοδεύσας τὸν Μέγαν Ναπολέοντα ἱατρὸς Pariset, ἵνα σώσωσι τοὺς ζῶντας' αί μέλισσαι ἐπραττον τουτο πολὺ πρὸ τῶν Αἰγυπτίων.

Η ἀράχνη κέκτηται πρὸς τῷ ὀρμεμφύτῳ και ἰξώδῃ ὕλῃν, ἵνα πλέκῃ ἰστὸν, ἀμιμήτου μὲν ἀλλ' αὐτομάτου και ἀδιδάκτου τέχνης' ἀκίνητος δὲ ὑπέρᾶνω του δικτύου τῆς βλέπει δια τῶν ὀκτῶ ὀφθαλμῶν τῆς και περιμένει νὰ πλεχθῇ μύξα ή ζωφύριόν τι, και καταβαίνει ἵνα ἀρπάσῃ τὸ θῆραμά τῆς' ἐὰν δὲ συμβῇ και μείζον ἔντομον διαρρήξῃ τὸν ἰστὸν, κατέρχεται δρομαίως, περιτυλίσσει αὐτὸ ταχέως και τὸ φονεύει. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον ὅτι κέκτηται ὀκτῶ ὀφθαλμοὺς. Ὁ σκορπιὸς του Εὐέλπιδος ἀκρωτήτριου, Scorpio Teter καλούμενος, ἐκ τῆς τάξεως ἐπίσης τῶν ἀραχνοειδῶν, ἔχει δέκα ὀφθαλμοὺς.

Τὸ μικρὸν πτηνὸν Sylvia Sutoria καλούμενον, τὸ ἐν Ἰνδίας διαιτώμενον, ἵνα προφυλάξῃ τὴν φωλεάν του ἀπὸ ἄλλων, ἕτινα καταστρέφουσιν αὐτὴν, συλλέγει βυσσώδεις ίνας ἀπὸ τῶν ἀνθῶν τῶν φυτῶν, βάμβακα δηλαδή, πλέκει κλωστήν, λαμβάνει φύλλα δένδρων, ράπτει αὐτά και κατασκευάζει εἶδος καλύμματος, δι' οὗ κρίπτει τὴν φωλεάν του, και οὕτω καθ' ἐξῆς.

Ὁ προμνησθεὶς Κύριος Sanson διατείνεται, ὅτι τῶν μελισσῶν τὰ ἔργα ὑποθέτουσι μᾶλλον διανοητικὴν ἐνέργειαν ἐλευθέραν' αί μέλισσαι, λέγει, κατασκευάζουσι τὸ κῦτταρον ἐξάγωνον, ὡς τὸ καταληλότερον γεωμετρικὸν σχῆμα πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν' ἀλλ' αὐται κατασκευάζουσι και πεντάγωνον και πυραμίδα τετράπλευρον' ἀλλὰ τουτο καθ' ἡμᾶς ἐμφαίνει, ὅτι τυφλὴ ἄλογος ὀρμὴ ὀδηγεῖ αὐτάς εις τὴν τέχνην ταύτην, διότι, ὅταν καταστραφῇ τὸ ἐξάγωνον, τότε μεταβάλλει τὸ σχῆμα' γεννᾶται ἐν

αυτῆ ἐτέρᾳ ἰδέᾳ ὀρμηφυτική, κατωτέρα, ἀπολυμένης τῆς ἀρχικῆς πρώτης ἰδέας.

Ἐν τοῖς μηχανικοῖς ὀρμηφυτοῖς τῶν ζῶων παρρατρεῖται ἀρχικὴ τις ἰδέα, ἀδιδάκτως ἐνεργουμένη, ἢ αὐτὴ ἐμμένονσα ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ ἔγκονα τὰ πτηνὰ κατασκευάζουσι τὴν φωλεάν των ἀδιδάκτως, καὶ ὡς οἱ γονεῖς των ἀπαρραλλάκτως ὥστε δικαίως ὁ μέγας φυσιοδίφης τῆς Γαλλίας Cuvier παρεδέχετο τὰς ἐμφύτους ἰδέας ἐν τῷ ὀρμηφυτῷ. Ὁ λόγος τῶν ὅτι τῶν λογικῶν ἄλλως πράξεων ἐν τοῖς ὀρμηφυτοῖς δὲν καίται ἐν τῷ νευρικῷ συστήματι, ἀλλ' ὑπεράνω αὐτοῦ εἶναι δυνάμεις, ὑπὲρ τὴν φύσιν αὐτοῦ κειμένη, ἐν ἐκυτῇ τὸν λόγον τῆς πράξεως ἐπιφυλάττουσα. Οὐδεὶς βεβαίως δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ, ὅτι εἰς τὰ σπονδυλωτὰ ζῶα ὑπάρχουσι λογικαὶ πράξεις, ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἀπορρέουσαι καὶ ἐλευθέρην ἐνέργειαν ἐμφανίζουσαι· οἱ ἵπποι ἐν τῷ ἵπποφορβείῳ τοῦ Safford ἐν Ἀγγλίᾳ πατοῦσι τὸν ἀκανθώδη χόρτον, ἵνα καταστρέψωσι τὰς ἀκάνθας, πρὶν τὸν φάγωσιν. Ἀλλὰ πῶς δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πράξεις ὁμοίας καὶ ἐμφαντικωτέρως τῶν ἀσπονδύλων ζῶων; Ὁ σφῆξ τέμνει τὰ πτερὰ τῆς συλληφθείσης παρ' αὐτοῦ μύιας, ὅπως ἐλαττώσῃ τὴν ἀντίστασιν εἰς τὴν φορὰν τοῦ ἀνέμου, καὶ δυναθῇ νὰ κρατήσῃ αὐτῆς. Οἱ δὲ τὰ ἤθη τῶν ζῶων σπουδάζοντες διηγοῦνται πρὸς τούτοις (ἢ δὲ παρατήρησις αὕτη ἔγινε πρὸ ὀλίγου), ὅτι μύρμηξ τις ἔπεσε ἐπὶ μικρὰς τινος λίμνης, σχηματισθείσης διὰ τῆς ἀρδεύσεως φυτοῦ, καὶ ἔμμενε μὲν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο νὰ ὀδεύσῃ πρὸς τὴν ὄχθην· δύο δὲ ἐκ τῶν ὁμοφύλων του, παρατηροῦντες τὸν κίνδυνον, ἔσπευσαν νὰ προσκαλέσωσι καὶ ἄλλους τοῦ εἶδους των, καὶ σύροντες ἐλαφρὸν ξυλίδιον καὶ θέσαντες αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ὕδατος τοῦ παρεσκευάσαν γέφυραν, δι' ἧς ὁ κινδυνεύων ἔφθασεν εἰς τὴν ὄχθην. Καὶ ἐνταῦθα καταφαίνεται οὐχὶ βεβαίως αὐτοματισμός, ἀλλὰ καθαρὰ λογικὴ πράξις, τῇ συνεννοήσει μάλιστα πολλῶν μηρμύκων. Νὰ υποθέσωμεν (ἐὰν αἱ εἰρημέναι παρατηρήσεις ἦναι ἀληθεῖς) ὅτι ἐν τῷ μικροσκοπικῷ ὑπερσοφαγείῳ γαγγλίῳ τῶν νεύρων τῆς ὀργανικῆς ζωῆς τοῦ μύρμηκος ἔδραυε τοιαύτη λογικὴ δύναμις, φαίνεται ἄτοπον· διότι ἀπεδείχθη ἤδη ἐπιστημονικῶς, ὅτι αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις, καὶ κυρίως τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς, ἐκδηλοῦνται ἐντονώτερον κατὰ λόγον τοῦ ὄγκου, τοῦ βάρους, τῆς ἀναπτύξεως τῶν γύρων καὶ ἐν γένει τῆς ἀμείνου κατασκευῆς, ἢ τοῦ εὐκρασίας, τοῦ ἐγκεφάλου. Ὅθεν ἐξ ἀνάγκης ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι καὶ αἱ ὀλίγαι λογικαὶ πράξεις τῶν ἐντόμων εἰσὶν ἰδέαι ἐμφυτοὶ, ὑπὸ τῆς ὑπερτάτης δυνάμεως ἐμπνευσθεῖσαι, ὡς ἐκδηλούμεναι ἀνεξαρτήτως τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ νευ-

ρικοῦ συστήματος. Ζῶν καὶ ἐπὶ τριακονταεταῖν δαιδάσκων ἐν τῇ χώρα, ἐνθα ἐγεννήθη ὁ Πλάτων, εὐδαιμονίζω ἐμαυτὸν, ὅτι πειρώμαι διὰ τῆς φυσικῆς ἱστορίας, διὰ τῶν ἐλατηρίων αὐτῶν τῆς θετικῆς φιλοσοφίας νὰ ὑποστηρίξω τὴν φιλοσοφικὴν ἰδέαν τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τοῦ ἔθνους ἡμῶν, τοῦ ἡγεμόνος τῶν φιλοσόφων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ὅσον ἀναδύομεν εἰς τὴν κλίμακα τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, τοσοῦτον βλέπομεν τὰς ὀρμηφυτικὰς δυνάμεις ταπεινουμένας, τὴν δὲ ἐγκεφαλικὴν ἐτοιμότητα ἐπιτείνουμένην καὶ τὴν ἐλευθέρην ἐνέργειαν τοῦ νοῦς ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐκπεφρασμένην. Ἡ θεία πρόνοια εἰς τὸν ἀνθρώπον ὀλίγα ὀρμηφυτὰ ἐχορήγησε· καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ ἀνθρώπος ἐν τῇ βρεφικῇ καταστάσει ἔχει ἀνάγκην πλείονος τῶν λοιπῶν ζῶων συνδρομῆς· οὐχ ἦττον ἐκ τῶν ὀρμηφυτῶν ἢ φιλαυτία προωρίσθη οὐχὶ μόνον πρὸς τὴν αὐτοσυντήρησιν, ἀλλὰ καθίσταται ὁ μέγιστος μοχλὸς τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τῆς προόδου αὐτῆς τῶν κοινωνιῶν, ὁσάκις ὑπὸ τοῦ νοῦς δεσπόζεται καὶ ὑπὸ τῆς ὀρθῆς κρίσεως διευθύνεται. Τὰ ὀρμηφυτὰ τῶν ἀνθρώπων, διὰ τῆς καλῆς ἀγωγῆς τροπολογούμενα, ἐξευμενίζονται ὡς εἰπεῖν καὶ εἰς αἰσθήματα μετατρέπονται· ἢ μετατροπῇ δὲ αὕτη, ἐκ τρυφερᾶς ἡλικίας ἐπιτυγχανόμενῃ, παράγει τὸν ἠθικὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου· διότι αἱ ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἐπαναλαμβάνόμεναι ἐνέργειαι γεννῶσι τὴν ἔξιν, ὥστε πράξεις τινές, εἴτε ἠθικαὶ εἴτε φυσικαὶ, ἐπανακάμπτουσι πολλάκις αὐτομάτως, ἄνευ προηγουμένης σκέψεως καὶ ἄνευ τῆς βουλήσεως αὐτῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Τὰ αἰσθήματα τοῦ καθήκοντος, τῆς φιλοφιλίας, τῆς φιλοπατρίας καὶ τὰ λοιπὰ, ἐμπνεόμενα ἐκ παιδικῆς ἡλικίας γεννῶσι τὸν λαμπρὸν χαρακτήρα τοῦ ἀγαθοῦ πολίτου, ἔξεις γιγνόμενα. «Ἡ δ' ἔξις», λέγει ὁ ἀμίμητος Πλούταρχος, «ἰσχύς καὶ κατασκευὴ τῆς περὶ τὸ ἄλογον δυνάμεως ἐξ ἔθους ἐγγινομένη· κακία μὲν ἂν φύλως, ἀρετὴ δὲ ἂν καλῶς ὑπὸ τοῦ λόγου παιδαγωγηθῇ τὸ πάθος.»

Ὁ ἠθικὸς τῶν ἀνθρώπων, ἔλεγεν ὁ Κάντιος, εἶναι τὸ προῖον τῶν πρώτων ἐντυπώσεων τοῦ βίου τῆς κρίσεως, ἢ κάλλιον εἰπεῖν τῆς ἰδιοσυγκρασίας καὶ τῆς ἀγωγῆς. Ἀλλ' αἱ πρώται ἐντυπώσεις ἐνεργοῦνται ὑπὸ τῶν μητέρων· εἰς τρόπον ὥστε εἰς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τῆς κοινωνίας λαμβάνει μέγιστον μέρος τὸ ἠθικόν. Καὶ ἡμεῖς μὲν οἱ πατέρες συντελοῦμεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦς, αἱ δὲ μητέρες συνεργοῦσιν εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς καρδίας· καὶ ἡ μὲν τοῦ νοῦς τελειοποίησι τὴν σοφίαν παράγει, ἀλλ' ἢ τελειοποίησι τῆς καρδίας γεννᾷ τὴν ἀρετὴν. Ἀπὸ τῆς φροντίδος τῶν μητέρων πρέπει νὰ προσδοκῶμεν ἐναρέτους πολίτας, δυναμέ-

νοὺς νὰ στηρίξωσι τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν, ἄνευ τῆς ἐποικίας οὐδεμίας κοινωνίας προάγεται καὶ εὐδαιμονεῖ. Αἱ μητέρες, καλῶς ἐννοοῦσαι τὸ καθῆκον καὶ συμφέρον τῶν τέκνων των, δύνανται νὰ ἐνσπείρωσιν εὐγενῆ αἰσθήματα, καλῶς δὲ σκεπτόμεναι καὶ ἀπὸ τυφλῆς στοργῆς παρραφερόμεναι, ἀδυνατοῦσι νὰ ἐκκόψωσιν ἐγκλίτως ὀρέξεις καὶ κλίσεις, ἐλευθερίας εἰς ταῦτα καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτήν. Ἐρμπερτὸς ὁ τέταρτος, ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ἔδειρε τὸν υἱόν του, παιδίον ὄντα, διότι τὸ παιδίον ἐργισθὲν κατὰ τινος αὐλικοῦ, εὐπρεστήθη ὅταν ἔτερος αὐλικὸς ἐπυροβόλησε κατ' αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς τὸν ἐμαστίγωσε καὶ ἐκ δευτέρου, ἰδὼν τὴν σκληρότητα, τοῦ παιδὸς συντρίψαντος τὴν κεφαλὴν ἐνὸς στρουβίου, ἢ δὲ βασιλίσσα, ἐν τῇ κακῶς ἐνοουμένη στοργῇ τῆς λυπηθείσα, εἶπε τῷ βασιλεῖ· «Ὅπως, ὦ βασιλεῦ, τιμωρεῖς τὸν μέλλοντα βασιλεῦσαι τῆς Γαλλίας; Καὶ σὲ, ὦ γύναι, ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς, «θέλει κακοποιήσῃ ὁ διάδοχος ὅταν ἀποθάνω, ἐὰν δὲν φροντίσῃς καὶ σὺ ἀπὸ τοῦδε νὰ ἐκκόψῃς τοιαῦτα ἐλαττώματα.» Ὁπερ καὶ συνέβη. Ὁ Λουδοβίκος δέκατος τρίτος ὑπῆρξε τῶν ἀθλιῶν μονάρχων, καὶ ἰδίως σκληρὸς καὶ ἀσπλαγχνος· ἔβλεπε μετὰ ἄκρας ἀδιαφορίας σωρὸν τραυματιῶν γογγυζόντων ἐν τῇ τάφρῳ μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τοῦ Montauban· ἀντὶ δὲ νὰ προσπαθῆσθαι νὰ φέρῃ τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν εἰρήνην εἰς τὸν λαόν του, ὑπέκαυσε τὰ πάθη καὶ τὰς φαρτίνας ὁ ἄθλιος υἱὸς τοῦ βασιλέως ἐκείνου,

«Qui par des longs malheurs apprit à gouverner,
Calma les factions, sut vaincre et pardonner.»

ὣς λέγει ὁ Βολταῖρος ἐν τῇ Ἑρρίκιάδῃ. Ἴδου παράδειγμα τῆς τυφλῆς ἀγάπης τῆς μητρὸς, ἣτις τὰ μέγιστα ἐξημίωσε λαὸν ἐλόκληρον· καὶ ἴσως ἤθελεν εἰσθεῖν ἐπὶ μείζων ἢ Ζημία, ἐὰν τυχερῶς δὲν συνέπιπτεν ἐν τῇ ἀνηλικότητι τοῦ Λουδοβίκου νὰ διοικῆσθαι τὴν Γαλίαν ὁ Καρδινάλιος Richelieu, ὁ μέγας οὐτος πολιτικὸς ἀνὴρ, καὶ ἀκολούθως ὁ Μαζαρέν.

Βελτιοῦνται δὲ αἱ κοινωναὶ ἢ ἐκφυλίζονται, κατὰ λόγον τῶν μορφωθεισῶν καλῶν ἢ κακῶν ἔξεων· διότι αἱ ἠθικαὶ ἔξεις, καθὼς καὶ αἱ σωματικαὶ ἐν γένει, μεταχετεύονται ἐκ των γονέων εἰς τὰ ἔκγονα. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἠδυνάμην διὰ πολλῶν νὰ ὑποστηρίξω, ὠφελούμενος ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Δόκτορος Λουσᾶ, «περὶ τῆς φυσικῆς κληρονομίας», καὶ τοῦ Waizt τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Marbourg, τοῦ συγγράψαντος «ἀνθρωπολογίαν τῶν λαῶν ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει.» Ἀλλὰ τὰ ὄρια τοῦ μαθήματος δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τοιαύτας λεπτομερείας.

Ἄλλ' ἐνῷ ἡ θεία πρόνοια ἀπὸ τῶν πλείστων κατωτέρων ζῶων ἐστέρησε τὸν λόγον τῶν ἐπιτελουμένων πράξεων καὶ ἐνεργειῶν, εἰς τὸν ἀνθρώπον κυ-

ρίως ἐχορήγησεν ὄργανον τοιοῦτον, δι' οὗ οὗτος ἐκτελεῖται τὸ αὐτενεργὸν καὶ τὸ αὐτεξούσιον, τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν, ὥστε ἡ ψυχὴ γίνεται κυρία τοῦ λόγου τῶν πράξεων. Τὸ ὄργανον τοῦτο εἶναι τὸ κέντρον τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ὁ ἐγκέφαλος. Διὰ τοῦ ἐγκεφάλου ἐκδηλοῦνται αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἢ δὲ βλάβη αὐτοῦ ζημιῶσι ταύτας. Ὅθεν ἔπειται, ὅτι πρὸς ἐκδήλωσιν τῶν δυνάμεων τούτων ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ἐκ τῶν ὄντων οὐκ ἄνευ· καὶ ἐπομένως ἢ μείζων εὐρωστία καὶ εὐκρασία αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἢ ἐντονώτερον, ἀκριβοτέρων, καὶ τελειότερον τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην. Τοιαύτη δὲ ἐντότοις ὑπῆρξεν ἢ πορεία τῆς ἀνθρωπότητας, ὥστε, ἔως οὗ φθάσῃ ὁ ἀνθρώπος, νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι διὰ τοῦ ὄργανου τούτου, ἐννοεῖ, καὶ σπουδάζῃ τὸν λογισμὸν του διὰ τοῦ λογισμοῦ του παρῆλθον αἰῶνες ἐπὶ αἰώνων. Πρῶτος Ἀλκμαίων ὁ μαθητὴς τοῦ Πυθαγόρου, 520 ἐτη π. Χ. εὐρωστος τὸν νοῦν, ὡς ὑπῆρξεν εὐρωστος τὸ σῶμα ὁ συμπολιτὴς αὐτοῦ Μίλων ὁ Κροτωνιάτης, ὑπεστήριξεν, ὅτι ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ λογισμοῦ, ἐνθ' ἑαυτῷ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπερέχον τῶν ἄλλων κατὰ τὴν διάνοιαν, ὅθεν καὶ τὸ μάλλον πεπολιτισμένον, ἐπρέσβευεν, ὅτι ὁ νοῦς ἐδραεῖ ἐν τῷ θώρακι, ὡς ἐπρέσβευε καὶ ὁ κορυφαῖος τῶν Ποιητῶν λέγων,

Ἄλλω δ' ἐν στήθεσι τίθει νόον εὐρώσπα Ζεύς.

Ἀλλὰ εἰ καὶ ὁ Δημόκριτος ἀκολούθως ἐννόησεν, ὅτι ἡ παράνοια γεννᾶται ἐκ βλάβης τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ δημιουργὸς τῆς συγκριτικῆς ἀνατομίας, περιέγραψε θυμασίως τὸν ἐγκέφαλον καὶ τοὺς ὑμένους αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἑραρίστρατος ἀνεκάλυψεν, ὅτι ἡ αἴσθησις διὰ τῶν αἰσθητηρίων νεύρων ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ γίνεται, οὐχ ἦττον κατὰ πάντα τὸν ἐλληνισμὸν ἐξηκολούθει νὰ ἐπικρατῇ κοινὴ γνώμη, ἣτις πολλάκις εἶναι ἐσφαλμένη, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔδραυε ἐν τῇ καρδίᾳ· ὡς Χρῆσιππος, ὁ δευτερότοκος υἱὸς τῆς Στωικῆς Σχολῆς, δύο καὶ ἐπέκεινα αἰῶνας μετὰ τὸν Ἀλκμαίωνα, ἐστήριξε παραδόξως, ἐπὶ τῆς φορᾶς ταύτης τῶν ἀνθρώπων στηρίζόμενος, τὴν ἐσφαλμένην ταύτην δοξασίαν· τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι ὅτι καὶ ἐπι βραδύτερον οἱ ἰατροὶ Πραξάγορας καὶ Φιλότιμος, εὐφυστάτοι ἄλλως ἰατροί, ἐπρέσβευον ἐπίσης, ὡς διηγείται ὁ Ἀθήναιος, τὴν ψυχὴν ἐν τῇ καρδίᾳ καθιδρῦσθαι. Ἀλλὰ σήμερον κατῆστη ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὁ ἐγκέφαλος εἶναι τὸ τέσπτε ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὁ ἐγκέφαλος εἶναι τὸ ὄργανον τῆς διανοίας, ἢ ἔδρα τῶν ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς. Δὲν δυνάμει ἐντότοις νὰ ἐμφιλοχωρήσῃ εἰς ψυχολογικὰ ζητήματα, διότι βεβαίως κινδυνεύει νὰ μείνῃ ὑποβρύχιος ὑπὸ τὰ οὐρανομήκη καὶ ἀνώμαλα κύματα τῆς ὑψηλῆς φιλοσοφίας· ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ φυσιολογικῶς δυνάμει νὰ εἴπω εἶναι, ὅτι ἡ αἴσθησις δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀντίληψις, ὥστε νὰ ὑπάρξῃ

κοινωνία πρὸς τὰ ἐκτὸς τῆς ψυχῆς ἡμῶν, εἰμὴ διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ νοῦς ἡμῶν, ἣν ἐνέργειαν προσοχὴν καλοῦμεν. Ἡ ἔκφρασις τῶν ἀρχαίων προσέχει τὸν νοῦν, ἐκφράζει ἀκριβῶς, ὅτι ὁ ἐγκέφαλος πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ, ἵνα γίνῃ ἀντίληψις· ἡ ἀντίληψις, μορφωθείσα ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, γίνεται ἰδέα· ἡ δὲ ἀναπόλησις τῶν ἀντιλήψεων καὶ ἰδεῶν, εἴτε τῆ δυνάμει τῆς βουλήσεως, εἴτε καὶ αὐτομάτως, ἀποτελεῖ τὴν μνήμην· δικαίως ἄρα ὁ Πλάτων σωτηρίαν τῆς αἰσθήσεως τὴν μνήμην ἐκάλεσεν. Ἐὰν δὲ δὲν μείνῃ ἐντετυπωμένη ἡ ἀντίληψις ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἀπόλυται, καὶ ἐπομένως εὐλόγως ὁ Ἀριστοτέλης, κατόχην φαντάσματος τὴν μνήμην ὠρίσεν· ἄνευ τῆς κατοχῆς ταύτης ἀδύνατον νὰ γίνῃ παρὰθεσις μεταξὺ παρελθουσῶν καὶ συγχρόνων ἀντιλήψεων, ἡ ἐνέργεια δηλαδὴ τοῦ νοῦς, ἣν καλοῦμεν σκέψιν. Ἡ δὲ ἀναπόλησις καὶ παρὰθεσις ὀλοκλήρων τῶν ἀντικειμένων, ἡ πολλῶν ἐνταυτῷ ἀποτελεῖ τὴν φαντασίαν, τὴν θυγατέρα ταύτης τῆς μνήμης, ὡς τὴν ὀνομάζει ὁ Lelut. Ἄλλ' ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀφαιρῆ ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων τὰς ἰδιότητας, τὰς ποιότητες, τὰς ἐνεργείας, τὰς μεταβολὰς, καὶ προσκτᾶται οὕτως ἰδέας ἀφηρημένας· παραθέτει ταύτας, ἐπιτυχῶς κοινωτῆτάς τινας καὶ ἀναβαίνει οὕτως εἰς καθολικὰς ἰδέας· καὶ ἐκ τῶν ἤδη κατεχομένων ἰδεῶν πλάττει νέας ἰδέας. Ὅσον ὁ ἐγκέφαλος καθίσταται εὐκράτερος καὶ εὐρωστότερος διὰ τοῦ νόμου τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς καὶ ἰδίως διὰ τοῦ νόμου τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιλογῆς, ὡς ῥηθήσεται ἐν τῷ δευτέρῳ μαθήματι, τοσοῦτον ἡ κρίσις καλουμένη, ἡ ὑψηλὴ αὐτὴ δύναμις τοῦ νοῦς, μορφοῦται καὶ κρατύνεται. Ὁ ἄνθρωπος, διὰ τοῦ νοῦς προσκησάμενος διαφοροὺς ἰδέας καὶ γνώσεις, ἀνκαλύπτει τὰς ὁμοιότητας καὶ ἀνομοιότητας, τὰς κοινότητας καὶ τὰς σχέσεις, τὰς ἀναλογίας καὶ διαφορὰς· ἀνευρίσκει τὰς αἰτίαι, ἐξηγεῖ τὸν λόγον τῶν πραγμάτων, ἐξάγει συμπεράσματα, ὑψοῦται εἰς τὰς ἀληθείαις· καὶ ὁ ἄνθρωπος οὕτω προορᾷ, τί μέλλει συμβῆναι· ἐπιχειρεῖ τι καὶ ἡ ἐπιτυχία τὸ προορατικὸν αὐτοῦ βεβαιοῖ· καὶ οὕτως ἡ θεῖα πρόνοια τὴν δύναμιν τοῦ προνοεῖν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ νοήμονι ἐπεδαψίλευσεν. Ἀπ' ἐναντίας ὁ ἄνθρωπος, ὅστις δὲν ἀπεταμίευσεν ἐν τῷ νῷ τὰς ἀναγκαίαις ἰδέαις καὶ γνώσεσι, καὶ δὲν ἐκτίησεν ἐξ ἀνωμάτων περιστάσεων τὴν ἐγκεφαλικὴν ἐτοιμότητα, ὥστε ὑπερτεροῦσιν ἐν αὐτῷ αἱ ὀρμηφυτικαὶ δυνάμεις, δὲν δύναται νὰ ἐξαγάγῃ, διὰ τῆς τοῦ νοῦς ἐργασίας ἀληθῆ συμπεράσματα, δὲν δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς τὰς ἀληθείαις· ἐπιχειρεῖ πράξιν καὶ διὰ τῆς κερῆς ἐκβάσεως ἑαυτὸν ζημιοῖ· εἰ δὲ καὶ τύχῃ εἰς ὑψηλοτέραν θέσιν καὶ περὶ ἄλλων φροντίξῃ, γίνεται πρόξενος μεγάλων δυστυχημάτων εἰς τοὺς οἰκείους, τοὺς συγγενεῖς, εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν πατρίδα

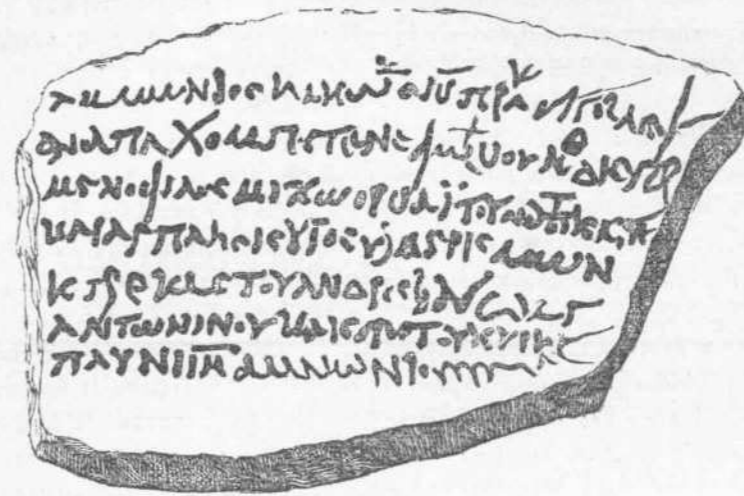
αὐτὴν· καὶ τὸ μὲν ἀπείσιον τοῦ ἀποτελέσματος τὴν ἀκρασίαν ἐξελέγει, ἡ δὲ μετάνοια τὴν μικρόνοιαν καταγγέλλει. Ὁ ἐγκέφαλος εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν χρήσιμον ὄργανον τοῦ ἀνθρώπου· ὁ νοῦς καταβάλλει καὶ τὰ ἀλκιμώτερα τῶν ζώων, καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν ὑπεδούλωσε· διὰ τοῦ νοῦς τῶν ἀνθρώπων ἤρπασεν ἀπὸ τοῦ Διὸς τὸν κεραυνὸν, τουτέστι τὸν ἠλεκτρισμὸν, καὶ κατέστησεν αὐτὸν μέσον, δι' οὗ μεταβιβάζει τὰ διανοήματά του ἀπὸ περάτων ἕως περάτων ἐν ἀκραιῖ. «Πάντες συμφωνοῦσιν οἱ σοφοὶ» σημνύνοντες ὄντως ἑαυτοὺς,» λέγει ὁ ἱερώτατος Πλάτων ἐν Φιλήβῳ, «ὡς ὁ νοῦς βασιλεὺς ἡμῖν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς.» Ὁ νοῦς ἔπλασε τὰς τέχνας, ἔπλασε τὰς ἐπιστήμας· ὁ νοῦς εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ πολιτισμοῦ.

«Νοῦν χρὴ θεᾶσθαι, νοῦν· τί τῆς εὐμορφίας
 ὄφελος, ἔταν τις μὴ φρένας καλὰς ἔχη·

ἔλεγεν ὁ Εὐριπίδης πρὸς τοὺς χαριέντας καὶ κομψομένους, τοὺς περὶ τὸν Ἀλκιβιάδην, καὶ εἰς τοιαύτην γλώσσαν, ὥστε, μετὰ παρέλευσιν δύο χιλιάδων καὶ τριακοσίων περίπου ἐτῶν, καὶ οἱ ἀγοραῖοι τῶν ἀνθρώπων καθ' ἡμᾶς ἐνοοῦσι τοὺς στίχους τούτους τοῦ σοφοῦ τραγικοῦ τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὸ πείσμα τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἀτυχοῦς ἑλληνισμοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ περὶ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ, δι' οὗ ἡ θεῖα πρόνοια ἐμερίμνησε πρὸς τὴν συντήρησιν τῶν ζώων καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῇ ἐρχομένῃ συνεδριάσει θέλομεν πραγματευθῆ περὶ τῶν περιστάσεων, αἰτινες συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νευρικοῦ συστήματος, καὶ τὴν αὐξήσιν τῆς ἐγκεφαλικῆς ἐτοιμότητος, εἰς τὴν μείζονα δηλαδὴ ἐκτύλιξιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων καὶ ἰδίως τῆς κρίσεως, ἐξ οὗ θέλομεν ἐνοήσει, ὅτι ὁ νόμος τῆς ἀναπτύξεως, ἐν ἡ θεῖα πρόνοια ἐσύστησε διὰ τὴν πρόσδον τῶν ὀργανικῶν ὄντων, παρεδόθη παρ' αὐτῆς τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως οὗτος, τῇ ἰδίᾳ βουλήσει ὑποτασσόμενος τῷ Ἰψίστῳ, προαγάγῃ ἑαυτὸν βαθμηδὸν, κατὰ τὴν πορείαν τῶν αἰώνων.

(Ἔπεται τὸ τέλος.)

**ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΠΕΡΙ ΧΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΤΙΝΟΣ
 ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΣ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΗΣ
 ΕΠΙ ΚΕΡΑΜΟΥ.**

Α΄.

Ἡ πρακτικὴ ἐπιγραφή εἶναι ἀποδείξις δοθεῖσα παρὰ τῶν αἰγυπτίων εἰσπρακτόρων τῆς Ἐλεφαντίνης νήσου, γεγραμμένη ἐπὶ τεμαχίου κεράμου, οὕτινος καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος ἐξεικονίζει ἀπαραλλάκτως τὸ ἀνωτέρω πανομοιότυπον· ἐξεδόθη δὲ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου.

Ἀπὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν οἱ περιηγηταὶ ἤρχισαν νὰ συλλέγωσιν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Νείλου τεμάχια κεράμων οἷον τὸ παρακείμενον, εἰς ἃ εἶναι γεγραμμένοι ἢ ἀποδείξεις μαρτυροῦσαι ὅτι ὁ δεῖνα ἀπέτισε τὸ ποσὸν τοῦ ὀφειλουμένου φόρου, ἢ ὁμολογεῖται δοθεῖσαι πρὸς τοὺς ῥωμαίους ἀξιωματικούς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, τῶν λαθόντων τὸν μισθὸν καὶ τὰς ἄλλας χορηγίας, αἰτινες ἀπενέμοντο αὐτοῖς κατὰ διαφοροὺς ὀρισμένους χρόνους συμφώνως πρὸς τὸν νόμον. Ἐνίοτε δὲ καὶ συντομώταται ἐπιστολαὶ καὶ προσευχαὶ ἀναγινώσκονται ἐπὶ τῶν τεμαχίων τούτων. Εἰδήσεις ἀκριβεστέρας εὐρίσκουσιν οἱ περὶ ταῦτα περίεργοι ἐν τε τῷ Corpus inscriptionum graecorum (α), ὅπου ὁ K. Franz ἀπεταμίευσεν ἐξηκονταπέντε τοιαύτας ἐπιγραφὰς, καὶ ἐν ἄλλαις διατριβαῖς, ἐξ ὧν ἰδιαιτέρας μνήμης ἀξίαν νομίζω τὴν σοφὴν ἐκείνην τοῦ K. Egger, τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ ΚΑ' τόμῳ τῶν ὑπομνημάτων τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιγραφῶν ὑπὸ τὸν ἐξῆς τίτλον· «Observations sur quelques fragments de poterie antique qui portent des inscriptions grecques» (β). Περὶ τῶν

τοιούτων κεράμων θέλουσι ὀησαυρισθῆ βεβαίως καὶ νεώτεροι εἰδήσεις ἐν τῷ Γ' τόμῳ τῶν ἐρευνητῶν, ὅτινα προτίθενται νὰ ἐκδώσωσιν οἱ κύριοι Brunet de Presle καὶ Egger χάριν τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας. Μεταξὺ τῶν πολυτίμων κειμένων δι' ὧν πλουτισθήσεται τὸ ἀξιόλογον τοῦτο σύγγραμμα, θέλομεν εὐρεῖ βεβαίως καὶ τὰ ἐνεπίγραφα τεσσαρακονταδύο τεμάχια κεράμων, ἅτινα ἀνεγνώσθησαν μὲν ὑπὸ τοῦ K. Hase, μένουσι δὲ ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Λούβρου ἀνεκδότα. Ἡ ἐρμηνεία τῶν ἐπιγραφῶν τούτων δυσκολωτάτη καὶ σήμερον, καθὰ βεβαιόσιν καὶ οἱ ἐκδόται τοῦ Corpus, θέλει κατασταθῆ τότε, ὡς ἐλπίζομεν, εὐκόλος ὅσον καὶ ἡ τῶν ἄλλων πολυαριθμῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀρχαίων χρόνων.

Οἱ κέραμοι οὗτοι εἶναι τεμάχια ἀμοφορέων, καὶ ὀνομάζονται ὀστρακα· ἀναγινώσκειται δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν τῷ Corpus, 5109³³, καὶ ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν περὶ ταῦτα ἀσχολουμένων σοφῶν, οἵτινες μετεχειρίσθησαν ἐνίοτε καὶ τὴν λέξιν ταθήλλιον.

Ἡ χρῆσις ὀστράκων καὶ ἐν γένει τεμαχίων κεράμων ἀντὶ παπύρου, πινακίδων ἐκ ξύλου ἠλειμμένων μετὰ κηροῦ καὶ περγαμνῆς, ἦτο, ὡς φαίνεται, κοινὴ διὰ τὴν μεγίστην τιμὴν τοῦ χάρτου. Ὁ K. Ῥάγκαβης, ἀνερευνῶν τὰς ἐπιγραφὰς τὰς ἀναγομένας εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ Ἐρεχθίδου, εὗρεν ὅτι φύλλον χάρτου, πρὸς ἐγγραφὴν τῶν λογαριασμῶν τοῦ νκοῦ τούτου, ἠγοράσθη ἀντὶ δραχμῆς μιᾶς καὶ ὀβολῶν δύο, ἐνῷ ξυλίνην πινακίς, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀγορασθεῖσα, ἐτιμήθη μόνον μιᾶς δραχμῆς. Εἰ δὲ παραδεχθῶμεν μετὰ τοῦ K. Bœckh ὅτι τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα πρὸ Χριστοῦ ὁ ἄργυρος εἶχε τὴν ἀξίαν τετραπλασίαν ἢ σήμερον (α), ἐξά-

(α) T. III Inscriptiones Aegypti et Nubiae.

(β) Ἀνάγνωθι καὶ τὴν ἐν τῇ Revue archéologique, ἔτ. Β' σελ. 464, ἐπιστολὴν τοῦ K. Lenormant πρὸς τὸν K. Hase, καὶ τὰς πρὸς τὸν K. Letronne ὑπὸ Reaovens ἐπιστολάς.

(α) Egger. Mémoire d'histoire ancienne σελ. 135, καὶ Raγκαβῆς Antiquités helléniques, tom. Α', σελ. 52. Ὁρα καὶ Πανδ. τόμ. Β', σελ. 489.

γεται ότι επί Περικλέους ἐν μὲν φύλλον παπύρου ἡγοράζετο ἀντὶ φράγκων τεσσάρων καὶ λεπτῶν ὀγδοήκοντα, μία δὲ ξυλίνη πινακίς ἀντὶ φράγκων τριῶν καὶ λεπτῶν ἐξήκοντα. Καὶ ταύτης μὲν ἡ τιμὴ δὲν εἶναι παράδοξος, ἡ ἀξία ὅμως ἐκείνου ἀποδεικνύει ὅτι σπανιωτάτη ἦτο ἡ ὕλη, ἐφ' ἧς ἦτο φυσικώτερον νὰ γίνετο ἡ γραφή. Διὸ οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ δημόσιοι λειτουργοὶ ἠναγκάζοντο νὰ μεταχειρίζονται, ἐπὶ πράξεων μάλιστα μικρᾶς σημεΐας, ὕλην εὐνοτετέραν τοῦ παπύρου.

Ἐν Ἀθήναις ὀλίγιστα ὄστρακα εὐρέθησαν ἄχρις ὧρας, εἰ καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν ἦτο κοινή. Διογένης ὁ Λαέρτιος βεβαίως ὅτι ὁ Κλεάνθης « ἔγραψεν εἰς ὄστρακα καὶ βοῶν ὠμοπλάτας ἄπερ ἤκουε παρὰ τοῦ Ζήνωνος, ἀπορίξ κεραμάτων ὥστε ὠνήσασθαι χρυσία » (α). Καὶ ἄλλα δὲ τοιαῦτα παραδείγματα εὐρίσκονται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ, ἀλλ' ἐν μόνον, ἀξιολογώτερον τῶν λοιπῶν, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ ὑπομνήσω εἰς τὸν ἀναγνώστην, τὸ ἐξῆς: ἡ γνωστοτάτη λέξις, ὄστρακισμός, παρήχθη ἐκ τῆς συνηθείας καθ' ἣν οἱ πολῖται ἔγραφον εἰς τεμάχιον κεράμου (ὄστρακον) τὴν ψῆφον αὐτῶν· διότι πολὺ εὐκολώτερον ἦτο νὰ λαμβάνωσιν ἀπὸ τῆς γῆς τεμάχιον ἀμοφορέως, ἢ νὰ περισυνάγωσι μετὰ κόπου χιλιάδας θαλασσιῶν ὄστράκων, ἐφ' ὧν ἄλλως τε καὶ δύσκολος ἦτο ἡ γραφή. Τὰ δύο μόνον ὄστρακα ἄτινα, καθόσον οἶδα, ὑπάρχουσιν ἐν Ἀθήναις, φυλάσσονται, τὸ μὲν ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, τὸ δὲ ἐν τῷ ἐπὶ τῆς παιδείας ὑπουργεῖῳ. Καὶ τὸ μὲν ἦτο ἀλφραθητάριον, δημοσιευθὲν ἐν τῷ *Φιλίστορι* (τόμ. Δ') ὑπὸ τοῦ Κ. Μαυροφρύδου, μικροτέρων ἔχον τὴν ἀξίαν ἢ τὸν ἐγγράφετο ἐπὶ παπύρου τιμωμένου τέσσαρα φράγκα τὸ φύλλον καὶ διὰ τοῦτο εὐπόριστον πρὸς τοὺς πτωχοὺς (β)· τὸ δ' ἕτερον, ἀτελής ἀπόδειξις, ἦν τινα παρατίθημι, διότι περιεργωτάτη οὕτως ἕνεκα τῆς ἐν Ἑλλάδι σπάνεως τῶν τοιούτων, δὲν ἐδημοσιεύθη ἄχρι τοῦδε.

ΕΧΩ ΠΑΡΑ ΚΑΛΑ
ΕΙΣ ΤΑΥΤΑ. ΕΧ
ΣΙΔΗΡΟΥ ΜΝΑΣ
ΤΗΝ ΜΝΑΝ.

Εἰ δὲ καὶ τὸ ὄστρακον εἶναι συντετριμμένον ἐκ δεξιῶν, συμπερινομένον ὅμως εὐκόλως ὅτι ἔλαβέ τις διὰ δαπάνας παρ' αὐτοῦ γενομένης, παρὰ τινος ΚΑΛΑ... χρηματικὴν τινα ποσότητα, καὶ ὅτι πολὺ καὶ μναὶ σιδήρου ἐπωλήθησαν ἀντὶ τοιαύτης ἢ τοιαύτης δε τιμῆς ἐκάστη. Σημειωτέον ἐν παρόδῳ ἐνταῦθα ὅ-

(α) Ἐν βίῳ Κλεάνθους. Βιβλ. Ζ', κεφ. Δ'.
(β) Ἐν Γαλλίᾳ ἀπαδείχθη ὅτι ὁσάκις βιβλίον ἀναγόμενον εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν πωλῆται πλέον τῶν 50 λεπτῶν, ἔναι δυσπώριστον πρὸς τοὺς πολλοὺς.

τι ἡ μνα ἀντιστοιχεῖ πρὸς 436 γαλλικὰ γραμμάρια· Ἡ γραφή εἶναι εὐσχημος, εὐανάγνωστος καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ταχεῖα τῆς ἐπὶ τῶν αἰγυπτίων ὄστράκων. Ἐκ δεξιῶν, ἔνω τῆς ἀποδείξεως, κεῖται πολὺπλοκόν τι καὶ παράδοξον σημεῖον, οὕτινος δὲν ἐννοῶ τὴν ἐννοίαν. Λυπηρὸν δὲ ὅτι ἀπωλέσθη τὸ μέτρος ἐκείνου τοῦ ὄστράκου, ἐξ οὗ ἠθέλομεν μάθει τὴν ἀναλογίαν τῆς ἀξίας τοῦ μολύβδου πρὸς τὸν ἄργυρον δύο αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ, εἰς οὗς πιθανῶς ἀνάγεται ἡ ἀνωτέρω ἀπόδειξις.

Τὰ ἀθηναῖα ὄστρακα κατὰ τοῦτο διαφέρουσι τῶν αἰγυπτίων, ὅτι ἐκεῖνα μὲν ἐχαράσσοντο διὰ γλυφίδων (graffiti), ταῦτα δὲ ἐγράφοντο καλὰ μὴ διὰ μέλανος, ὁμοίῳ πρὸς τὰ ἡμέτερα κονδύλια ἢ τὰς γραφίδας τῶν ζωγράφων. Τὸ μέλαν τοῦτο ὑποβλήδων εἰς ἀνάλλωσιν ὁ Κ. Chevreuil ἐβεβαίωθη ὅτι, ὅπως καὶ τὸ τῶν παπύρων, συνέκειτο ἐκ καπνίως ἀνακλυμένης ἐντὸς κολλητικῆς τινος οὐσίας.

Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλον λόγον τὰ ὄστρακα καθίστανται ἄξια περιεργείας· ἐξ αὐτῶν μαθητόμενον κατὰ πρῶτον ὅτι οἱ ἀρχαῖοι πλὴν τῶν κερακίων εἶχον, ὅπως καὶ ἡμεῖς ταχυγραφούντες, μικρὰ γράμματα (cursives). Καὶ μὲν ὑπεθέτομεν προτοῦ ὅτι οἱ ἔμποροι ἐπὶ Περικλέους δὲν ἔγραφον τοὺς λογαριασμοὺς αὐτῶν διὰ στοιχείων ὁμοίων πρὸς τὰ τῶν ἐπιγραφῶν, ἀλλὰ δὲν εἶχομεν καὶ δείγματα τοιαύτης γραφῆς. Σήμερον ὅμως μαθητόμενον μετὰ βεβαιότητος ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο ὑπῆρχε, καὶ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι καὶ συνέθεον, καὶ συνέτεμον καὶ δυσαναγνώστως ἔγραφον τὰ στοιχεῖα. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται ἐκ πάντων τῶν αἰγυπτίων αὐτογράφων. Οἱ δὲ παρατηρήσαντες τὰς ἐν Ἐλεφαντίνῃ καὶ Νουβίᾳ συλλεγείσας ἀποδείξεις, θέλουσι πεισθῆ ὅτι δύσκολον εἶναι νὰ καταρτισθῇ συλλογὴ γραφῶν ποικιλοτέρων, καὶ ἐν γένει ταχυτέρων καὶ πλέον δυσαναγνώστων. Αἱ πλείεσαι τῶν ἀποδείξεων τούτων ἐρμηνεύουσιν ἀτελῶς τὴν ἐννοίαν αὐτῶν, εἰ καὶ τὸ μέλαν μετὰ δεκαεπτὰ καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας διατηρεῖται ἀναλλοιώτων, ὅποιον καὶ τὴν πρώτην ἡμέραν. Ἐνταῦθα κρίνω καλὸν νὰ παρενείρω τὴν ἐξῆς παρατήρησιν· τὰ αἰγυπτια ὄστρακα διατηροῦνται ἀναλλοιώτα ὑπὸ τὸν ἥλιον τῆς Αἰγύπτου, ἀλλοιοῦνται δὲ μετακομιζόμενα εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰ καὶ τὸ κλίμα ταύτης εἶναι σχεδὸν πάντοτε ὠραῖον. Ὁ Κ. Φίνλκιϋ, εἰς τὴν ἀνάγκη τὸ παρατιθέμενον ὄστρακον, ἔχει καὶ ἕτερον ἀγορασθὲν μὲν καθαρὸν ἐν Αἰγύπτῳ, κηλιδωθὲν δὲ διὰ μικρῶν στιγματῶν ἐν Ἀθήναις ἕνεκα τῆς ὑγρασίας· καὶ ἴσως διὰ τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι προετίμων τὴν διὰ γλυφίδων γραφήν.

Β'.

Μεταβαίνω εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἐτέρου τῶν δύο ὄστράκων τοῦ Κ. Φίνλκιϋ, ἐκεῖνου τὸ ὅποιον νομίζω ἄξιον τῆς περιεργείας τοῦ ἀναγνώστου. Δημοσιεύων δὲ αὐτὸ δὲν ἔχω τόσῳ κατὰ νοῦν τὴν ἐντελῆ ἐξήγησιν, διότι ἀτελοῦς οὐσίας ἔτι τῆς περὶ ταῦτα ἐπιστήμης δὲν μοι φαίνεται δυνατὴ, ὅσῳ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐν γένει ἐννοίας. Πέποιθα δὲ ὅτι ἄλλοι, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ πανομοιότυπον, θέλουσι συμπληρώσει τὸ ἐμὸν ἔργον, ἴσως δὲ καὶ ἐπινοήσωσι διὰ τινος λέξεως ἐξηγήσεις, προτιμωτέρας τῶν ἐμῶν.

- 1 Ἀμμώνιος, Κανώψ[ιος] ἢ Κανώ[βι]κ[ός], οἱ ὑ[πο]πράκ[τορες] Ἀργυ[ρικῆς] Ἐλεφ[αντινῆς]
- 2 Δία Πάχομιτις [.....] Κ^ο. Διέγγρα[ψαν]
- 3 Μηνόφιλος Μίζω [. . βαίτου] Μητρισα[τα]
- 4 καὶ Ἀρπλησις υἱὸς [υζα ρισμων]
- 5 x HS ἐκάστου ἀνδρὸς x N || L x γ
- 6 Ἀντωνίνου Καίσαρος τοῦ κυρίου
- 7 Παῦνι ἡ. Ἀμμωνίου. Παῦνι ἡ

Στίχος α'. Ἡ πρώτη λέξις εἶναι ἀναμφισβήτητος, τὴν δὲ δευτέραν ἀνέγνων *Κανώψιος* (εἰ καὶ τὸ κύριον τοῦτο ὄνομα ἐν τῷ τοῦ Pape καὶ Benseleer λεξικῷ δὲν εὐρίσκεται), διότι ὁ σχηματισμὸς μοι φαίνεται κατὰ κανόνα. Ἴσως ἄλλος ἀνεγίνωσκε πρῶτον ΚΑΙ καὶ ἔπειτα ΙΩΨ· ἀλλὰ τότε ἡ συμπλήρωσις ἀποβαίνει δυσκολωτάτη. Φρονῶ πρὸς τοῦτοις ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀναγνώσωμεν, καὶ οἱ λοιποὶ, ὡς συνήθες εἰς τὰ τοιαῦτα ἔγγραφα, διότι μένει τότε σημεῖόν τι ἀνεξήγητον. Συγκρίνοντες τὸ δέκατον τέταρτον γράμμα, τὸ ὑπὲρ τὸν στίχον γεγραμμένον καὶ ἐξηλειμμένον σχεδὸν, πρὸς τὸ Κ. τοῦ ὑποπράκτωρ, ἴσως ἀναγνώσωμεν ΚΑΝΩΚ, συγκοπήν τοῦ *Κανωβικός*, οὕτινος παραδείγματα ἔχομεν οὐκ ὀλίγα.

Διακρίνω τὸ Ἀμμώνιος καὶ Κανώψιος, καὶ θεωρῶ αὐτὰ δύο διαφόρων ἀνδρῶν ὀνόματα, διότι ἐκ τοῦ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ οἱ ὑποπράκτορες δηλον γίνονται ὅτι πρόκειται περὶ δύο. Ἐπειδὴ δὲ ὁ σύνδεσμος καὶ δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ἀνά χειρὰς ὄστρακον, αἱ λέξεις, οἱ ὑποπράκτορες, εἶναι ἀπλῆ προσθήκη. Ἡ ἀπόδειξις λέγει ὅτι ὁ Ἀμμώνιος καὶ ὁ Κανώψιος ὑποπράκτορες παρευρέθησαν εἰς τὴν ἀπότισιν, οὐχὶ δὲ ὁ Ἀμμώνιος Κανώψιος καὶ οἱ λοιποὶ ὑποπράκτορες. Ὅσάκις ἐν τοιαύτῃ ἀποδείξει, μετὰ τὴν ἐγγραφὴν τῶν ὀνομάτων ἐνός ἢ δύο πρακτόρων, προσθέτουσιν

ὅτι καὶ ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοὶ παρέστησαν εἰς τὴν εἰσπραξίν, συνδέονται τὰ δύο μέρη τῆς φράσεως διὰ τοῦ καὶ τοῦτο γίνεται πάντοτε.

ΓΗΡΑΚ. Ἡ λέξις αὕτη ἐγγράφη καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων ὄστράκων κατὰ συγκοπήν. Ἀμφιβολία διὰ τὴν ἀνάγνωσιν οὐδεμία ὑπάρχει, καθόσον ὁ τίτλος τοῦ ὑποπράκτορος εἶναι κατ' ἀνάγκην γνωστός. Ἐν γένει δὲ αἱ λέξεις, ὅσαι ἐπικαταλαμβάνονται εἰς πολλὰς ἀποδείξεις, ἢ συντέμνονται, ἢ γράφονται κακῶς, ἢ παριστάνονται διὰ τινος σημεῖου (sigle).

Οἱ ἐπὶ τῶν ὄστράκων τίτλοι τῶν λογιστῶν εἶναι διάφοροι· οἱ λοιποὶ μισθῶται — οἱ λοιποὶ ἐπιτηρηταί. Ὅσάκις ὅμως πρόκειται περὶ τῆς Ἀργυρικῆς Πόλης, ὁ δημόσιος λειτουργὸς ὀνομάζεται *πράκτωρ*, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐν τῷ Corpus ἀριθμῶν 4870, 4879, 4880, 4883, 4887, 4888, 4889, 4890· καὶ κατὰ τοῦτο οὐδεμία ἐξαιρέσις γίνεται, καθόσον τοῦλάχιστον ἐγὼ οἶδα. Ἐς παράδειγμα δὲ συγκοπῆς τοῦ πράκτωρ, ἴδε τὸν ἀριθμὸν 4870.

Ὁ τίτλος ὑποπράκτωρ εἶναι νέος ἐπὶ τῶν ὄστράκων, σπάνιος μάλιστα καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις (Εὐστάθ. 89, 41.) Ἡ ἀποκατάστασις τῆς Ἀργυρικῆς Ἐλεφαντίνης δὲν εἶναι ἀμφίβολος. Τὸ Ἀργυρικῆς γράφεται πάντοτε κατ' ἐπιτομήν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον μόλις ἀναγινώσκεται. Ἴδε πρὸ πάντων τὸν ἀριθμ. 4880.

Τὸ τελευταῖον σημεῖον τοῦ στίχου εἶναι ψ κακῶς γεγραμμένον. Κατ' ἀρχὰς ἀνέγνων Ἀργυρικῆς Πόλης, ἀλλὰ τότε τὸ ψ ἔμενον ἀνεξήγητον. Πλὴν τοῦτου, εἰς τὰς δέκα ἢ δώδεκα ἀποδείξεις τῆς Ἐλεφαντίνης, τὰς μὴ φερούσας τὸ ὄνομα τῆς *Ιερᾶς πόλης Σοήρας*, οὐδ' ἄπαξ εὐρίσκεται τὸ Ἀργυρικῆς Πόλης, ἀλλὰ πάντοτε τὸ Ἀργυρικῆς Ἐλεφαντίνης.

Στίχος β'. Πάχομιτις κεῖται προδήλως ἀντὶ τοῦ Παχόμψαχίς, ὀνόματος πολλάκις ἀναγινωσκόμενου ἐπὶ τῶν ἀποδείξεων τῆς Ἐλεφαντίνης, ὑπὸ δὲ τοῦ Baeckh θεωρουμένου ὡς ὀνόματος ἀνδρὸς (ἀριθ. 4868). Εὐρίσκεται δὲ καὶ Παχόψαχίς (ἀριθ. 4873). Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει πόλιν Παχομψῶ (II, 29), Στέφανος δὲ ὁ Βυζάντιος ἐτέραν *Τάχομψα* ἢ *Ταχεμψῶ*. Εἰς δὲ τὸ ὄνομα Παχόμψαχίς ἔπεται συνήθως, γεγραμμένη κατὰ συγκοπήν, ἡ λέξις *βοήθεια*, ἧτις ὅμως δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου κεράμου. Ἡ λέξις PENEΨΩΘΟΥ, ἧς ἡ ἀνάγνωσις φαίνεται μοι πιθανή, προστίθησι νέον τύπον εἰς τοὺς μέχρι τοῦδε γνωστούς, τοὺς ἐπὶ τῶν ὄστράκων τούτων· νομίζω ὅτι δὲν ἠρμηνεύθη ἄχρι ὧρας καταλλήλως ἡ φράσις *διὰ Παχόμψαχίς*, εἰ καὶ ἀναγινώσκεται ἐπὶ πολλῶν ὄστράκων. Ἴσως ἡ νέα λέξις ἢ συνοδούσασα τὸ κύριον ὄνομα δώσῃ ἀφορμὴν εἰς καταλληλοτέρων ἐρμηνείαν.

Κ^ο δεικνύει ὅτι ὁ τύπος οὗτος γνωστότατος, καὶ ὅτι ἡ συγκοπὴ τῆς λέξεως ταύτης ἦτο συνηθεστάτη, εἰ καὶ μέχρι τοῦδε οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν παράδειγμα.

Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ διέγραψαν εἶναι ἀναμφίβολος· ἐρευνῶντες δὲ τοὺς ἀριθμοὺς 4864, 4867, 4868, 4890, εὐρίσκομεν τὴν λέξιν ταύτην, ἧς τινος ἡ θέσις ἐπὶ τῶν ἀποδείξεων ὀλίγον μεταβάλλεται. Ἐκ τοῦ ῥήματος τούτου γίνεται δῆλον ὅτι οἱ ἀνωτέρω φορολογούμενοι ἀπέτισαν τὰ ὀφειλόμενα. (Corpus insc. græ. 4864. Ἑρμηνεία τοῦ Bæckh. Papyrus Zoidis στίχ. 19, 21, 29.)

Στίχος δ'. Ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἐν τῷ πέμπτῳ στίχῳ φράσεως, ἐκάστου ἀνδρός, προκύπτει ὅτι οἱ φορολογούμενοι ἦσαν τοὐλάχιστον τρεῖς, ἀναγκάζομαι νὰ ἀναγνώσω ἐν τοῖς στίχοις 3 καὶ 4 δύο κύρια ὀνόματα.

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου φορολογουμένου παράκειται τὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, εἰς δὲ τὸ τοῦ τρίτου ἡ λέξις υἱός, τὸ δὲ δεύτερον κείται μόνον. Ἔθος ἐπεκράτει νὰ τίθενται εἰς τὰς ἀποδείξεις, ὡσάκις ἦτο ἀνάγκη, πρὸς τῷ ὀνόματι ἐκάστου καὶ ἄλλοι τινὲς ὄροι, πρὸς μείζονα βεβαιώσιν τῆς ταυτότητος αὐτῶν.

Τὸ YSA PICMON ἀναγινώσκειται οὕτω μετὰ τινος πιθανότητος· ἀλλὰ τὸ Corpus οὐδεμίαν ἐπιτρέπει ἀσφαλῆ ἑρμηνείαν, εἰ καὶ πολλαὶ ὑποθέσεις ἔρχονται κατὰ νοῦν.

Στίχος ε'. καὶ παρ' αὐτῷ σημεῖον (sigle) λίαν ἀσαφές, (σχηματισθὲν, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἐκ δύο στοιχείων, τοῦ T καὶ Z.) Σημαίνει δὲ τὸ δοθὲν ποσὸν παρ' ἐκάστου τῶν φορολογουμένων.

Ε. Ν. Εἰς τὴν θέσιν εἰς ἣν κείνται τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα εὐρίσκομεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῶν ἀποδείξεων ἀριθμὸν, οὗτινος ἡ σημασία δὲν ὠρίσθη ἄχρις ὧρας μετὰ βεβαιότητος. Ἄρα ἡ προσθήκη ἀριθμοῦ πρὸ τῶν λέξεων, αἵτινες καθιερώθησαν εἰς ὀρισμὸν τῆς χρονολογίας τοῦ ὄστράκου, εἶναι φυσικωτάτη καὶ εἰς τὸ ἡμέτερον ὅπως καὶ εἰς πάντα τὰ λοιπά.

Ἐπὶ τινος παπύρου δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ Bæckh εἰς τὰ ὑπομνήματα τῆς ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου (1822) τὸ Ν. σημαίνει Νόμισμα (Franz elementa epigraphica græcæ σ. 369). Τὸ ἐπὶ τοῦ παπύρου τούτου Ν συνοδεύεται καὶ ὑπὸ Χ, ἧτοι νομίσματος χαλκοῦ.

Ἐπὶ τινος ὄστράκου τοῦ Corpus (ἀρ. 4887) ἀναγινώσκουμεν τὸ ὄνομα Χαλκῶν· δυστυχῶς ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναγνώσωμεν καὶ τὴν προηγουμένην λέξιν, ὡς πολλὰ τετριμμένην (α).

Τὰ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου λοιπὸν ὄστράκου σημειούμενα χαλκῶ νομίσματα εἶναι ἐξήκοντα.

Εὐκόλως δὲ συμπεραίνομεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶναι ἀκριβῶς τριπλοῦς τοῦ ἀριθμοῦ 20 καὶ τοῦ γράφοντος ἐν ἀρχῇ τῆς γραμμῆς, ὅπως ἀποδειχθῆ ἢ δοθῆσαι ποσότης παρ' ἐκάστου τῶν φορολογουμένων.

Ἵπολείπεται νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ μετὰ τὸ καὶ σημεῖον. Φαίνεται ὅτι σημαίνει χαλκοῦν τι νόμισμα, ἴσως τὸ sestertius ὃ, περ ἐσημειούτο δι' Ηs ἢ ΗS. Οἱ χαρακτῆρες εἶναι τοσοῦτω κακῶς γεγραμμένοι ἐπὶ τοῦ ὄστράκου, ὥστε νομίζω πιθανωτάτην τὴν ὑπαρξίν Η καὶ Σ. (α). Ἄλλως τε καὶ ὁ Rasche δίδει παράδειγμα τῆς λέξεως sestertius, γεγραμμένης ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνὰ χεῖρας ὄστράκου.

Ὅπως δὴποτε ἡ ἀνὰ χεῖρας ἀποδείξις διαλευκάνει εὐτυχῶς τὸν μέχρι τοῦδε ἀσφάτεστον ἀριθμὸν 4887 τοῦ Corpus.

L. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἀπαντῶμεν συνεχῶς εἰς τὰς ἐπιγραφὰς, τοὺς παπύρους καὶ τὰ ὄστρακα τῆς Αἰγύπτου, προκείμενον πάντοτε τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀρίζοντος τὸ ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοκράτορος τινος ἢ βασιλέως. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, ἐπὶ πολλὸν μάλιστα χρόνον, ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῆς λέξεως Λυκάβας, ἧτοι ἔτος, ὃ Letronne ὅμως ἔδωκεν ἄλλην ἐξήγησιν. (Franz elementa epigraphica græcæ σ. 375.—Letronne inscriptions grecques et latines d'Egypte C. I, σ. 89.—Corpus inscrip. græc. T. III 327.)

Τὸ L τοῦτο πιθανὸν νὰ ᾖ ἄπλοῦν σημεῖον (sigle) οὐδεμίαν ἔχον ἰδιαιτέραν ἔνοιαν. Εὐρίσκεται δὲ καὶ LK (τὸ K ἐντὸς τοῦ L) σημαῖνον καί. (Franz. C. C. III, 606, 1241, 1718 κλ). Τοῦτου δοθέντος πρόδηλον γίνεται ὅτι τὸ L δὲν εἶναι συγκοπὴ λέξεως, ἀλλ' ἄπλοῦν τι σημεῖον ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ πρώτου στοιχείου τῆς ἀνωτέρω λέξεως, ὑποπράκτορες. Ἐνίοτε εὐρίσκεται ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον Λ.

κγ, σημαίνει τὸ 23 ἔτος τοῦ βασιλείου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου, ἧτοι τὸ 161 μ. Χ.

Πᾶσαι αὗται αἱ ἀποδείξεις χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ ἔτους τὴν βασιλείας τοῦ ἡγεμόνος.

Στίχος ζ'. Ὁ τύπος, τοῦ κυρίου, εἴτε ἀπλοῦς, εἴτε παρακολουθούμενος ὑπὸ τῆς λέξεως ἡμῶν, εὐρίσκεται συνεχῶς ἐπὶ τῶν ἐγγράφων τῆς παρακμῆς. Ἰσοδυναμεῖ δὲ πρὸς τὸ Dominus noster τῶν ῥωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν νομισμάτων.

Ἄχρι τοῦδε εὐρέθησαν δεκαεπτὰ ἀποδείξεις ἐν τῇ Ἐλεφαντίνῃ, ἐκδοθεῖσαι ἐπὶ Ἀντωνίνου καὶ χρονολο-

(α) Περί τῶν χαλκῶν νομισμάτων τῆς Αἰγύπτου καὶ περὶ τῆς χρήσεως τῶν λέξεων «νόμισμα χαλκοῦν», ἴδε Corpus, τόμ. F', σελ. 299.

(α) ἴδε Rasche Lexicon rei humania.

γίαν φέρουσαι ἐν τῶν ἐννέα πρώτων ἐτῶν τῆς βασιλείας αὐτοῦ· οὐδεμίαν δὲ εἶναι προγενεστέρην τοῦ τρίτου ἔτους.

Στίχος ζ'. Παῦρι. Μὴν τῶν Αἰγυπτίων, γεγραμμένος καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων ὄστράκων, τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντωνίνου. (Corpus N^ο 4884 ὁ. 4888.) ἠ. Τὴν δεκάτην ὀγδόην.

Ἀμμωνίου. Ὁ Ἀμμώνιος ὑπογράφει εἰς τὸ τέλος τοῦ ὄστράκου.

ἴσως οἱ πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἑβδόμου στίχου χαρακτῆρες οὐδεμίαν ἔχουσι σημασίαν. Ἀνέγνων δὲ Παῦρι, πρῶτον μὲν διότι εἰκάζω τοῦτο ἐκ τινῶν ὀρθίων γραμμῶν, εἶτα διότι ὁ μὴν οὗτος εὐρίσκεται καὶ ἐπὶ ἄλλων ἀποδείξεων δις γεγραμμένος, πρὸ τῆς τελευταίας ὑπογραφῆς καὶ μετ' αὐτήν.

Ὁ μὴν Παῦρι, Παοὶ καὶ Παιοὶ ἤρχιζε τὴν 26 Μαΐου καὶ ἔληγε τὴν 24 Ἰουνίου· ἄρα ἡ προκειμένη ἀποδείξις ἐξεδόθη περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου τοῦ 161 ἔτους (α). Παρατηρητέον δὲ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀντωνίνος ἀπέθανε τὴν 7 Μαρτίου 161, ἧτοι 403 περιήρου ἡμέρας πρὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ ταμίης τῆς Ἐλεφαντίνης ἐχρονολογεῖ τὰς ἀποδείξεις αὐτοῦ, θέτων τὸ ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ ἡγεμόνος ἐκεῖνου. Δυσκολεύομαι νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἐν τῷ διαστήματι τριῶν μηνῶν δὲν εἶχε φθάσει εἰς Αἴγυπτον ἡ εἰδησις τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος.

Πρὸ πολλοῦ οἱ ἀρχαιολόγοι παρετήρησαν τοιαύτας ἀντιφάσεις μεταξὺ τῆς ἐπὶ τῶν Αἰγυπτίων μνημείων χρονολογίας, καὶ τῆς βεβαιωτέρας χρονολογίας τοῦ βίου τῶν αὐτοκρατόρων. Νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Πρόβου, χαραχθὲν ἐν Αἰγύπτῳ, ἀναφέρει τὸ ὀγδοὸν ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἀναγορευθέντος τὸ 276 καὶ ἀποθάνοντος τὸ 282, μετὰ βασιλείαν εἰς μόνον ἐτῶν. ἔχομεν δὲ Αἰγύπτια νομίσματα τοῦ Γάλβα, φέροντα τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐνῶ ἔβασίλευσεν ἐννέα μόνον μῆνας καὶ δεκαεπτὰ ἡμέρας.

Οὐκ ὀλίγα νομίσματα τοῦ Ἀδριανοῦ, χαραχθέντα ὡσαύτως ἐν Αἰγύπτῳ, φέρουσι τὴν χρονολογίαν τοῦ καβ' ἔτους τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐνῶ ἀνηγορεύθη μὲν τὴν 11 τοῦ μηνὸς Αὐγούστου τοῦ 117, ἀπέθανε δὲ τὴν 10 Ἰουλίου τοῦ 138 ἔτους, ἧτοι μετὰ βασιλείαν 19 ἐτῶν καὶ τινῶν ἡμερῶν.

Πᾶσαι αὗται αἱ χρονολογικαὶ δυσκολίαι καὶ πολλαὶ ἄλλαι τοιαῦται διαλύονται, ἅμα ὡς ἐνθυμηθῶμεν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἐλογίζοντο τὰ ἔτη ἐκάστης βασιλείας, οὐχὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἀνηγορεύθη ὁ ἡγεμὼν, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ μηνὸς Τῶθ, τοῦ προηγηθέντος τῆς ἀναγορεύσεως (β).

(α) Αἱ ἀνωτέρω χρονολογίαι γράφονται κατὰ τὸ γρηγοριανόν.
(β) Mémoires de l'académie des Inscriptions. 1re serie C. XII.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω εὐρίσκομεν ὅτι τὸ ὄστρακον τοῦ Κ. Φίνλαϊν

α— Ποιεῖται μναίαν ὑποπρακτόρων τῆς Ἀργυρικῆς Ἐλεφαντίνης, ὧν οὐδεὶς λόγος γίνεται, καθόσον ἐγὼ τοὐλάχιστον οἶδα, εἰς τὰ μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντα τοιαύτης φύσεως μνημεῖα.

β— Δίδει τὸ παράδειγμα μιᾶς ἀποδείξεως πρὸς τρεῖς φορολογουμένους.

γ— Δεικνύει τρόπον ἀπαριθμήσεως τῶν εἰσπραχθέντων ποσῶν, ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐπιγραφῶν.

δ— Ἀντὶ τοῦ τύπου «δία Παχόμψαχης βοήθ.» περιέχει ἄλλον ὄλως νέον πρὸς ἡμᾶς.

Τοιοῦτο τὸ ἀνὰ χεῖρας ὄστρακον, ὅπερ βεβαίως θέλουσιν ἐρμηνεύσει εὐστοχώτερον οἱ περὶ ταῦτα δόκιμοι, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ἐνταῦθα πανομοιότυπον.

Τὸ κατ' ἐμὲ, δὲν θέλω περιορισθῆ εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο δοκίμιον· ἀλλ' ἐπιδιδόμενος εἰς νέας ἐρεῦνας, ἅμα δὲ καὶ ὠφελούμενος ἀπὸ τῶν παρατηρήσεων ὅσας θέλει προκαλέσει ἡ παρούσα μελέτη, θέλω ὑποβάλλει εἰς τὸ κοινὸν ἔργον ἀξιώτερον αὐτοῦ. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἐκδότου τοῦ Corpus διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι τὰ εἶδη ταῦτα τῶν μνημείων πρέπει νὰ δημοσιεύωνται καὶ ὅταν ἡ ἀνάγνωσις δὲν ᾖ σαφής, καὶ ὅτι, ἀτελῶν οὐσῶν τῶν περὶ τὴν χρηματιστικὴν διαχείρισιν τῆς Αἰγύπτου ἡμετέρων γνώσεων, γίνεται καὶ ἡ ἑρμηνεία ἀτελής.

Οἱ ἀναγινώσκοντες τὴν Παρθώραν μνηθάνουσιν ἐκ τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἀξιολόγου ὑποδείγματος εἰ μὴ τι ἄλλο, τοὐλάχιστον τὸ εἶδος τῆς ταχέως γραφῆς τῶν ἀρχαίων· οἱ δὲ ἐξακολουθοῦντες τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἀρίστου συγγραμματος τοῦ Κ. Letronne, οἱ Κ. λέγω Egger καὶ Brunet de Presle, εὐρίσκουσι νέον κειμήλιον, ὅπερ ἐρμηνεύομενον ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τούτων τῆς ἐπιστήμης, θέλει αὐξήσει τὸν πλοῦτον τῶν παρ' αὐτοῖς παρομοίων μνημείων.

Ἐν Ἀθήναις, τῆ 16 Ἰουλίου 1867.

ALBERT DUMONT
Μέλος τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλ. Σχολῆς.

ΠΡΟΚΛΗΤΟΣ

« Διὰ τί δὲν γράφεις πλέον Ποικίλα Λαλήματα ; »
Ἡ ἐρώτησις αὕτη, ἐπιστελλομένη μοι ἀπὸ πολλοῦ διὰ τε ἀτμοπλοίων καὶ ταχυδρομείων, βομβεῖ ἀκάθεκτος περὶ τὰς ἀκοάς μου. Τὰ Ποικίλα Λαλήματα, λέγουσιν οἱ ἐπιστέλλοντες, ἕτερον τοὺς ἀναγνώ-

στας σου ως ή λαλιά, ουχί, άπαγε! τής πολυστόμου χελιδόνας του Αίλιανου, αλλά τής λιγυφώνου αδόνος του Θεοκρίτου' ήσαν μέλι επί των πικρών χειλέων βαθείας κύλικος' άμφορείς οίνου μέλανος ανθοσμίου' παίδες Κύπριδος ανθοφόροι' άμβροσία ήδύ μάλα πνεύουσα υπό βίνα' λιγυπνεύοντες ώκεανού ζέφυροι αναψύχοντες τους κεκμηκότας' ήσαν ενί λόγω, μετά τας επιστημονικάς πραγματείας του Κ. Σκριπόλου, τας έμβριθείς μελέτας του Κ. Πάλλη, τά περιπούδαστα Ιταλοελληνικά του Κ. Ζαμπελιού, την περιμάχητον Αλιούσσαν των Κ. Αναργύρου και Α. Κυριακού, τας σοφάς παρεκβολάς του Κ. Σακελιώνος, ήσαν, γράφουσιν εκείνοι, τόπος χλωρός, τόπος άναπαύσεως, ένθα ούκ έστι πόνος, ού λύπη, ού στεναγμός, άλλ' ήδονή άτελεύτητος.»

Είς την έρώτησιν ταύτην έπρεπε πρό πολλού ν' άπαντήσω διότι άξίωσιν παρά των άλλων άπόκρισιν είς τας έμάς επιστολάς, καθήκον έχω ν' άπαντώ κἀγώ είς τας στελλομένας μοι. «Ο σύ μισείς έτέρω μή ποίει.» Αλλά διά τί δεν άπήνητσα; Διά δύο λόγους, ών ο πρώτος ίδού:

Εν Κωνσταντινουπόλει έχω πολυμαθή φίλον, μεθ' ου είχόν ποτε συνεχή επιστολικήν κοινωνίαν' αλλά μίαν των ήμερών λαμβάνω παρ' αυτού γράμμα, περιέχον τάδε: «Διά τί, φίλε, και σύ κοπιζεις μελαίνων χάρτην, και έμέ τιμωρείς καταδικάζων είς φρικτήν βάσκανον, είς την άνάγνωσιν λέγω των άναγκνώστων θεοχαράκτων σου; Ακοπώτερον νά διπλόνης είς τό έξής λευκόν φύλλον και έπιγράφων άπλώς νά μοι στέλλης αυτό.» Έκτοτε έπαυσεν ή άλληλογραφία. Εάν λοιπόν άνήρ λόγιος, συνειθισμένος όπωσούν είς τά ίερογλυφικά μου, βάσανον ώνόμασε την άνάγνωσιν αυτών, δεν ήτο άπάνθρωπον γά έπιβάλλω έμναιν ποιήν προς τους επιστολείς, οικειοτέρους μάλιστα τω έμπολαίω ή τω λογίω Έρμη;

Ιδού δε και ο έτερος των δύο λόγων, ισχυρότερος ίσως του πρώτου. Οί υπάλληλοι του Κ. Λεονάρδου, του διευθυντού λέγω εκείνου των ταχυδρομείων, άυστηρότατοι είσι κατά την εφαρμογήν του περί γραμματοσύμου νόμου. Ουκ είς τό ταλαίπωρόν σου γράμμα άν δεν κολληθήσιν ακριβώς είς την βέχιν αυτού και του τελευταίου λεπτού τό γραμματόσημον! Τί λοιπόν κρώζει ή αντιπολίτευσις ότι δεν ενεργούνται κατά γράμμα οί νόμοι; Τούτων ουτως έχόντων (ο Κοραΐς δεν έπολυνοστιμεύετο την φράσιν ταύτην), Κύριος οίδε πόσα ταχυδρομικά τέλη έπρεπε ν' άποτίσω άποκρινόμενος είς πάσας τας επιστολάς. Τό ταμείον τής Παρθώρας, κοῦφον ήδη ένεκα των Κρητιών, θ' άνεκουφιζετο αές πόδας εκ κερφαλής.» Πρό τής επανστασίας του Οκτωβρίου οί μάγειροι αυτής έδελεάζον τους πολλούς λέγοντες: «Διώξατε τον βασιλέα και θά ίδητε

τί Πακτωλοί θά καταποντίσωσι την Ελλάδα! Αί λίραι, αί άγγλικαί, θά κατακυλιώνται είς τους δρόμους, και ουδεις πλέον θά καταδέχεται νά τείνη την χειρα προς αυτάς' ο Έλλην μάλιστα, φύσει υπερήφανος, προτιμά νά κόψη παρὰ νά κύψη την κεφαλήν προς τοιοῦτο εὔτελες μέταλλον. Αντί χώματος με λίρας θά γεμίσωμεν την Κωπαΐδα' τας άτραμάζας, αίτινες θά σχίζωσιν από περάτων εως περάτων την ελληνίδα χώραν, θά θερμαίνη άντί βρωμερών γαιανθράκων χρυσός άπερθος, και διά χρυσών πριόνων θά κοπή τής Κορίνθου ο ίσθμός, εθεν ή Πελοπόννησος θά γίνη καθρά νήσος Μακάρων, Μακάρωνης μετονομασθησομένη.» Αυτά έλεγον οί μάγειροι' πολλοί είπίστευσαν και ο βασιλεύς έδιώχθη' αλλά πριν ή φθάσωσιν αί λίραι, έδραπέτευσαν, οίμοι! και αί κίβδηλοι σφάντσικαι. Πόθεν λοιπόν ν' άποτίσω τον ύπέρογκον εκείνον ταχυδρομικόν φόρον; Έστοχάσθην λοιπόν και προς τους επιστολείς ήδύ και προς τον πανδώρειον κορθόαν ηδύτερον ν' άποκριθώ προς πάντας διά μιās άνεξόδως, άμα δε και δι' εύαναγνώστων χαρκατήρων, εκδίδων διά του τύπου είς φώς την ανά χειρας επινιπτρίδα.

Τρία τινά μ' έβίβασαν νά κηδεύσω εν παρτάξει και πομπή τά Ποικίλα μου' α — ο Άριστοφάνης, β — αί Αθήναι, και γ — τό επίθετον Λαλήματα, τό όποιον ζών προτού εν παραθύστω και γωνία, συνεμάχησε την 4 Άπριλίου 1864 μετά των Ποικίλων μου.

Αλλά τί κοινόν Ποικίλοις και Άριστοφάνη; άκούω βοώντας άθρόως περί έμέ τους έρωτώντας. Ιδού ή άπάντησίς μου:

Μίαν φοράν κ' ένα καιρόν, διηγείται ο φιλόπολις εκείνος των Αθηνών κωμικός, έξη είς τας Θήβας εὔτελής τις βρωποπόλης, ήγουν γαλλιστι marchand de bric-à-brac, και άγγλιστι dealer in old stores, ή ως άν έλέγομεν χυδαίσι παλιαουαουράς, άγωνιζόμενος νά πορισθή τά προς τό ζην πωλών τοῦτα κείνα. Και επειδή αί Θήβαι ήσαν τότε προς τας Αθήνας ο,τι σήμεραν αί Αθήναι προς την μητρόπολιν τής Μεγάλης Βρετανίας, άπεράσις νά μεταβή είς ταύτας όπως μετέλθη επικερδέστερον τό επάγγελμα αυτού' μεταξύ δε των τούτων κείνων είχε και θρυαλλίδας ήτοι φυτίλια' διότι, άκμαζόντων τότε των σοφιστών, έγινετο μεγίστη κατανάλωσις φυτιλιών, ως έγινετο και πρό τής εισκομιδής του γαί, οτε τά φαναράκια έτρεχον δι' ολάς τής νυκτός χάριν βχδιουργίας. Ο βοιωτός έμπορίσκος, ει και βοιωτός, δεν επασχεν έλλειψιν κερδοσκοπικής ευφύτης. Είδεν ότι είς την πατρίδα αυτού δεν έπολυαγαπήντο τά φαναράκια, και ότι ένακ τούτου τά φυτίλια δεν είχαν πέρασιν. Αν οί Θηβαίοι ήγάπων την βχδιουργίαν θά κατεδέχτο ο Έπαμεινώνδας τό άξίωμα

της τελερχίας; Ενθυμείσθε, βέβηχι τί ήτο ή τελερχία' τελερχία ήτο «επιμέλεια περί τους στενωπούς εκβολής κοπρίων και βρυμάτων άποτροπής,» τουτέστιν ουχι άστυνομία, ή ύπαστυνομία, ή άγορνομία, ή υδρονομία' πασαι αυται κί ύπουργία θεωρούνται σημαντικά συγκρινόμεναι προς εκείνην' άλλά πολύ κτωτέρη, ίση προς την θέσιν των περι την βουλήν των εκκτον έβδομήκοντα εκτώ ζωογόνων νυμάτων. Εδόθη δε τω περιφανεστάτω εκείνω πολίτη των Θηβών «φθόνη και προς υβριν.» Ομολογητέον δ' εν παρεκβάσει ότι ουδέποτε τέκνα έτίμησαν τους πατέρας αυτών όσον ήμεις κατά την άρετήν ταύτην. Και όμως δεν άπεποιήθη ο ένδοξος εκείνος στρατηγός, άλλ' είπών σοῦ μόνον αρχή άνδρα δείκνυσιν άλλά και αρχήν άνήρ, είς μέγα και σεμνόν άξίωμα περήγαγε την τελερχίαν» (α). Τί ποταπός και αφιλότιμος και ταπεινόφρων άνθρῳπος ο Έπαμεινώνδας! Ποτε δεν έπρεπε νά κατδεχθή θέσιν κτωτέρην ύπουργού' αν μάλιστα αί Θηβαι είχαν βασιλέα, έπρεπε και αυτών νά διώξη ένα γίνη δικτάτωρ ή κεν άρχικαγγελάριος.

Είς τόπον λοιπόν μη βχδιουργούντα τί έχρησίμευσον τά φυτίλια; Ιδού διά τί μετέβη είς τας κλεινάς Αθήνας ο βοιωτός κερδοσκοπος. Φαίνεται δε οτι εν ταις ήμέραις εκείναις εκόσμηι τους κατοίκους του σεμνού τής Παλλάδος ποτιέθρου και Άλλη τις άρετή, αυτή εκείνη δι' ην εξυμνούνται υπό του άγορζίου τούτου διατίχου:

«Αθηναίοι και Θηβαίοι

«και κακοί Μιτυληναίοι»

διότι μόλις είδε τον εκ Θηβών ελθόντα Αθηναϊό τις, και διαβρήξας τά ήμάτια αυτού άνεβόησεν:

«Εκ των πολεμίων εισάγεις θρυαλλίδας.»

Εμβρόντητος έμεινεν ο ταλαίπωρος βοιωτός! Νά ελθη ένα πωλήση φυτίλια και νά λέγωσιν αυτον πολεμίων άπόστολον, κατάσκοπον! Ουτε τό στόμα ν' ανοίξη εδυνήθη. Κατά κλην όμως μοίρα τυχών εκει άλλος Αθηναϊός, άλλ' άγαθός, εκ των Μετοίκων, «τί φλυαρείς; είπε προς τον κακόν, πώς θά βλάψωσιν οί έχθροί τας Αθήνας; στέλλοντες φυτίλια;

«Επειτα φάιεις δήτα διά θρυαλλίδας.»

— Σὺ φλυαρείς, άντέραξεν ο έχων τό βλέπος άπτικόν' εν μόνον φυτίλι άρκεί νά κατακλύση όλόκληρον τον ναύσταθμον.

(α) Ταῦτα διηγούμενος ο Πλούταρχος (Πολ. παραγ. XV σελ. 74. Εκδ. Κοραΐ) προσέθεσιν αξιοσημειώμετον παρατήρησιν, την εξής: «Πολιτείταις δε, ει μὲν είς άπαν ενδύονται μέρος, ώσπερ ο Κάτων, ουδελιαις αξιοῦντες είς δύναντιν άπολείπεισθαι φροντίδας ουδ' επιμελείας τον άγαθόν πολίτην.» Που σήμεραν τοιοῦτος άγαθός πολίτης; Και οί γραφίσκοι άφορῶσιν είς τας άνωτάτας αρχάς, και τὰ δασκαλία είς τας εδρας του πανεπιστημίου.

«Αυτη γάρ εμπρήσειεν αν τῷ νεώριον.»

Και ο άγαθός άγκνακτής επεφώνησε:

«Νεώριον, θρυαλλίς! .. τίτι τρώφω;»

Απαράλλακτα έπαθον και εγω. Γράφω Ποικίλα όπως τέρψω, και μοι λέγουσι: «τά Ποικίλα σου είναι θρυαλλίδες, πυρπολικά του Κανάρη' τό Π, τό Μ, τό Ε σου έχουσιν οδόντας και δάκνουσιν, αινιτώνται την δειναι και την δειναι. Μάτην, εκστατικός μεν ως ο βοιωτός, τολμηρότερος όμως δεν περιμένω άλλον νά συνηγορήσῃ υπέρ έμου' μάτην φέρω είς μαρτυρίαν τά ποικίλικά προηγούμενά μου' ή φωνή μου, φωνή βοώντος εν τη έρήμω' φέρεις, άποκρίνεται, θρυαλλίδας σκοπῶν νά κατακλύσῃς τά φαλάγγια (α). Τό Μ αινιττεται την Μαρίαν, τό Κ την Καταρίαν, τό Π την Παναγιώταν. — Και τό Ε; — Τό Ε... τό Ε...; κὺτὸ ίσια ίσια έχει οξείς και ωμοφάγους τους χαυλιόδοντας' τον Ξαυέριον. — Αλλ' ο Ξαυέριος είναι αρσενικός και δεν φορεί φαλάγγιον. — Αδιάφορον' θά φορέσῃ και οί άβρηνες' τό νομοσχέδιον κατηρτίσθη και τον Νοέμβριον υποβάλλεται είς την βουλήν.

Τί ν' άντιτάξω είς τὰ άκαταμάχητά ταῦτα επιχηρήματα;

Νέος ών έπρεπε νά είμαι πάνσοφος, πανεπιστήμων και εξαίρετός πολυπείρος' άλλά τί πταιώ άμοιρών πάντων τούτων των επιθέτων; Ο μακαρίτης πατήρ μου, γέρον, στρυφνός και πικρόχολος, «αν θέλης, ελεγε μοι συνεχώς, αν θέλης, τέκνον μου, νά γίνης κάτι τί, μιμήθητι τον Ηράκλειτον, οστις «νεός ών πάντων γέγονε σοφώτερος οτι ήδει εκυτον μηδεν ειδότα.» Αυτά τά μωρολογήματα του πατρός μου με αφηκαν στραβόν, άνικκον νά μοιράσω δύο γαιεδάρων άγγρα. Κατέφυγον λοιπόν είς τό σύνηθές μου καταφύγιον, είς τον Ευριπίδην.

Ο Ευριπίδης είναι ο προσφιλέστατός μοι ποιητής, ουχι διά την τέχνην' διότι τοιαύτην αν ήθελον θ' άνεζήτουν είς τον Σοφοκλέα' άλλά διά τας ήθικάς αρχάς (εξαιρουμένων των περι γυναικών) τας οποίας έδίδαξε δι' επαγωγολάτων στίχων από τής σκηνης. Κατέφυγον λοιπόν είς τον σκηνικόν μου φιλόσοπον, διηγήθην επιπόνως τά διατρεξάντα και παρεκάλεσα αυτον μετά δακρύων νά σπεύσῃ είς βοήθειάν μου.

— Τί άνόητος! άνεφώνησεν αφοῦ με ήκουσε. Και κλαίεις άντι νά χαίρης;

— Νά χαίρω!

— Έννοείται. Τόσω νέος και νά τύχῃς ύπομνηματιστών! Ολίγον ετι και θ' άξιώθῃς και Εὔσταθίου.

— Τοιαύτην φιλοδοξίαν, άπεκρίθην, δεν έχω. Δεν είπες, νομιζω, ή σοφολογιότης σου ότι «νεός φιλοδοξών πρώτος πονηρία;»

(α) Φαλάγγια ώνόμασι τις τας κρινολίνας.

— Τοιαῦτα ληρήματα δὲν λέγει, κύριε, ἡ σοφολογιότης μου· σ' ἐπιβουλεύει ἡ μνήμη σου.

— Ὅπωςδὴποτε, τί ποιητέον;

— Τὸ τί ποιητέον εὐκολώτατον· λάβε τὴν Ἀνδρομάχην μου, καὶ καθὼς ἐκεῖ, τὸν αὐτὸν τρόπον κόλλησον καὶ σὺ εἰς τὸ ἐπίθιστον *Ποικίλα* τὸ οὐσιαστικὸν *λαλήματα*.

— Καὶ τί ἐκ τούτου;

— Ἀποιήτικον κεφάλι! οὕτω θὰ σὲ ὠνόμαζεν ὁ συντεχνίτης μου Ἰακωβάκης Ρίζος ἂν ἦτο παρών. Ἐτελείωσες τὰ μαθήματα τοῦ Γυμνασίου καὶ δὲν ἔμαθες; τί σημαίνουναι τὸ *λαλῶ* καὶ τὸ *λάλημα*;

— Τί;

— Ὅ,τι καὶ ὁ *παλιταουρᾶς* τοῦ Ἀριστοφάνους. Ἀκλῶ σημαίνει τὸ λέγω ἀναμιζ, φέρδην μίγδην, σὰν τῆς γρηᾶς τὰ *μαλλιά*, ἄνευ εἰρμοῦ καὶ σκοποῦ ὅ,τι καταβῆ εἰς τὴν κεφαλὴν μου·

«*Περὶ Ἀθηνῶν, περὶ φακῆς*

»*περὶ Λακεδαιμονίων, περὶ σκόμβρων νέων,*

»*περὶ σοῦ, περὶ ἐμοῦ, περὶ ἀπάντων πραγμάτων,*»

de omnibus rebus et quibusdam alijs. (Ὁ Εὐριπίδης ἐσοπύδασε καὶ τὴν λατινικὴν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.) Δὲν ἐνθυμείσαι κἂν τὸν Πλάτωνα ὅστις ἔλεγεν, ἐλησημόνησα διὰ τίνος, ὅτι «λαλοῦσι μὲν οὐ φράζουσι δέ;» Ἄγνοεῖς ὅτι καὶ οἱ Γάλλοι ἐρμηνεύουσι τὰ ποικίλα λαλήματά μου διὰ τοῦ *babillages sur divers sujets*;

— Καὶ φρονεῖς ὅτι τὰ *λαλήματα* δὲν θὰ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς νέας παρερμηνείας;

— Θὰ ἦτο παράδοξον ἂν δὲν ἐγίνετο ὅ,τι λέγεις. Ὁ φίλος μου κύρ Ἐπίκτητος ἀξιοῖ ὅτι «πᾶν πρᾶγμα δύο ἔχει λαβὰς, τὴν μὲν φορητὴν, τὴν δὲ ἀφόρτητον.» Καλὸν βεβάζως, καὶ γενναῖον, καὶ μεγαλοπρεπές, καὶ εὐγενεῦς; ψυχῆς ἴδιον θὰ ἦτο ἂν οἱ σχολιασταί σου ἐλάβανον τὴν φορητὴν, ἥτις, ὡς λέγεις, εἶναι καὶ ἡ ὀρθή· ἀλλὰ μὴ λησμόνει ὅτι μία τῶν πολλῶν ἐλευθεριῶν τὰς ὁποίας κατεκτήσατε τὸν Ὀκτώβριον εἶναι καὶ ἡ ἐλευθερία, νὰ φορτῶν ὁ εἶς εἰς τὴν ῥάχιν τοῦ ἄλλου τὰ ἴδια ἐλαττώματα.

Ἰπήκουσα λοιπὸν τὸν διδάσκαλόν μου καὶ σπεύσας ἐτύπωσα κεφαλαίως γράμμασι πλησίον τοῦ *Ποικίλα* τὸ *λαλήματα*. Ἀλλὰ φεῦ! πολὺ δὲν παρήλθε καὶ πάλιν πλοῖα καὶ δίκτυα· καὶ βόμβοι καὶ κρωγμοὶ καὶ φωνοκοπήματα περὶ ἐμέ. «Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν! ἰδοὺ ἐκ νέου Μ καὶ Κ καὶ Ο καὶ Λ καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ ἀλφαβήτου στοιχεῖα.» Καὶ μὲ ἀπάγουσιν ἀπὸ τοῦ Ἄννα εἰς τοῦ Καϊάφα, καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὸ Πραιτώριον.

— Διδάσκαλε, ἀνακραζῶ ὀδυρόμενος πρὸς τὸν Εὐριπίδην, διδάσκαλε, οὔτε τὰ λαλήματά σου μὲ ὠφέλησαν. Εἰς μάτην ἐπικαλοῦμαι τὸ παράδειγμά σου· οὐδεὶς μὲ ἀκούει· δύσχυρίζονται ὅτι ἔξαναμο-

ράνθης. Ἐπέρασε, λέγουσιν, ἡ μόδα καθ' ἣν ὁ νοῦς «παλαιούμενος ἀνθρώπος» σήμερον, προσθέτουσιν, ἀπ' ἐναντίας νερούλιάζει.

Καὶ ὁ Εὐριπίδης ὑπομειδιάσας μετὰ σοβαρότητος ἐπλησίασεν εἰς τὴν τράπεζαν ἐφ' ἧς ἔκειντο ἀτάκτως μεγάλα καὶ μικρὰ βιβλία, καὶ ἀνοίξας ἐν τούτων, ἀνάγνωθι μεγαλοφώνως εἶπε τὴν σελίδα ταύτην· ἐγὼ δὲ ὑπακούσας ἀνέγνων τὰ ἐξῆς·

«Σώζεται εἰς τὸ ἔθνος μας μία φυλλάδα· χάριν σεμνοπρεπεῖας δὲν ἀναφέρω τὸν τίτλον τῆς· αὐτὴ ἡ φυλλάδα διηγεῖται ὅτι τρεῖς ἐταξείδευαν εἰς πλοῖον· τὸ ταξεῖδι, ὡς φαίνεται, ἦτον ἀπὸ τὴν ὠραίαν Κωνσταντινούπολιν εἰς τὸ ἀσιατικὸν ἀκρογιάλι· οἱ δύο εἶδαν εἰς μία παλαιὰ πρᾶξιν τοῦ τρίτου ἕνα ἐγκλημα φοβερόν· ἐγκλημα διὰ τοῦ ὁποίου ὑπωπεύοντο κινδύνους καὶ πνιγμὸν εἰς τόσον σύντομον ταξεῖδι· ὁ ἕνας τῶν δύο ἔγεινε κατήγορος καὶ ὁ ἄλλος δικαστής, καὶ ὁ κατήγορος ἀνεθυμίζωντας τὴν πρᾶξιν τοῦ κκοῦργου συντρόφου, ἰδοὺ ἔλεγεν ἐξ αἰτίας σου θὰ χαθοῦμεν· ἡ μαῦρη θάλασσα θὰ μᾶς χύση ὄλους τῆς τοὺς ἀνέμους· δὲν θὰ μᾶς κλείσουν τὰ μάτια οἱ φίλοι· ἀλλὰ θὰ μᾶς φάγουν τὰ ψάρια. Θέλετε νὰ μάθετε, Κύριοι, ποῖον ἦτον τὸ φοβερόν ἐγκλημα τοῦ ἀθωοτάτου τούτου συντρόφου; μὴ φορὰ τρώγοντας μαρουλόφυλλα δὲν ἔβαλε ξύδι!

»Ὁ ἐγκαλούμενος ἔχασκεν ὡσὰν μαγκούφης ἀκούωντας, καὶ δὲν ἐχώραγεν εἰς τὸν νοῦν του, πῶς, διὰ τί δὲν ἔβαλεν ἀρτιμὴν εἰς τὰ μαρούλια, ἔμελλε νὰ χαθοῦν· καὶ πότε; ὅταν καθαρωτάτῃ ἡμέρᾳ ἐφώτιζε τὸ κατάσταίνο καὶ τὰ ἀηθρόνια τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης ἔσμιγον ταῖς φωναῖς τῶν μελωδικώτατα. Μ' ὅλα ταῦτα ἠθέλησε καὶ ν' ἀπολογηθῆ· ἀλλὰ ὁ δικαστής προπερῶντας καὶ τὸν κατήγορον ἔλεγε, στρεφόμενος πρὸς τὸν ἐγκαλούμενον, ὅτι ὑπάρχουν μερικά παλιόγραφα εἰς τὴν σαβοῦραν τὰ ὁποῖα ἀποδείχνουν τὴν ἐνοχὴν του» (α).

— Καὶ τί σημαίνει αὐτό; ἠρώτησα μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν.

— Σημαίνει ὅτι καὶ σὺ ἔφαγες μαρουλόφυλλα χωρὶς ξύδι, καὶ τοὺς ἐσκυδάλισες. — Ἐξεκαρδίσθην γελῶν· καὶ ἐνθυμηθεῖς τὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰπόντος· «οὐ μὴ φάγω κρέας εἰς τὸν αἰῶνα ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω,» ἀπέπεμψα τὸν παρενοχλοῦντά με τυπογράφον δι' ἀπαιτήσεως *Ποικίλων*, εἰπὼν· «οὐ μὴ φάγω μαρουλόφυλλα εἰς τὸν αἰῶνα ἵνα μὴ δώσω ἀφορμὴν εἰς νέας εὐφρεῖς ἐρμηνείας.»

ἰδοὺ ἡ ἀπάντησίς μου, ἀπάντησις *identique*; κατὰ τοὺς διπλωμάτας, πρὸς πάντας συγχρόνως τοὺς ἐρωτήσαντάς με διὰ τί ἐπκυστα γράφων *Ποικίλα λαλήματα*.

E.